

GRANICE U ISTRI OD PRAPOVIJESTI DO KONCA XVIII. STOLJEĆA

BORDER IN ISTRIA, FROM PREHISTORY TO THE LATE EIGHTEENTH CENTURY

Slaven BERTOŠA

Filozofski fakultet u Puli,
Ronjgova 1, 52100 Pula
sbertosa@unipu.hr

Received/Primljeno: 10. 7. 2016.

Accepted/Prihvaćeno: 16. 12. 2016.

Original scientific paper/Izvorni znanstveni rad

UDK/UDC: 341.222(497.5-3Istra)"/.../1797"
94(497.5-3Istra)"/.../17"

Sažetak

U ovom je prilogu autor obradio pitanje granica u Istri s posebnim osvrtom na oznake kojima su se one obilježavale na terenu, od prapovijesti do konca XVIII. stoljeća. Istaknuo je važnost Istarskog razvoda kao najznačajnijeg srednjovjekovnog dokumenta o toj problematici, koji je uvelike odredio granična pitanja i u kasnijim razdobljima. Poseban dio rada predstavljaju opisi pojedinih spornih točaka duž mletačko-austrijske granice u novome vijeku, na kojima se granično kamenje također uspjelo sačuvati do danas, što je autor dokumentirao mnogobrojnim slikovnim priložima načinjenim tijekom njegovog obilaska terena. Mletačko-austrijski prijevori duž granice u Istri su prestali tek 1797., nestankom Mletačke Republike.

Ključne riječi: Istra, granice, sporne točke, kamene granične oznake

Key words: Istria, frontiers, contentious points, stone boundaries

I. PROSLOV: O GRANICAMA

Svatko je oduvijek pravio razliku između vlastitih i tuđih posjeda. Zato se može ustvrditi da su granice stare koliko i ljudi. Budući da se uvijek nalaze na terenu, najuže su povezane s krajolikom koji ih je, kako ćemo u nastavku i vidjeti, djelomice i određivao. Pravni akt o razgraničenju na terenu nazivamo razvodom, a taj naziv ima i isprava koja je o tome sastavljena, kao i sama međa u prenesenom smislu.

Ophod na terenu zbog razgraničavanja prastari je običaj mnogih naroda. Pojam »razvod« ili »zavod« stari je hrvatski pravni termin, a zabilježen je u latinskim ispravama na širokom prostoru od Istre do Dalmacije (»savodum«, 1182.; »zavod facere«, 1191.; »savodiçare«, 1237.). Riječ »razvod« u vezi je s glagolom »razvesti«, u značenju »odijeliti«, »postaviti međe«, »granice razvesti«. »Razvesti« ima, pak, i značenje »razgledati«, »razviditi međe«, a katkad je sinonim za latinski izraz »demonstratio« ili »ostensio«. Međe se u ispravama »raspoznavaju« i »pokazuju«.

U razvodnim se ispravama kod ophoda međa, osobito susjednih, vrlo često spominje veliki broj osoba. To je tako zato jer je pravni karakter razvoda, a i interes, zahtijevao da granice zapamti što veći broj ljudi, pa se tražilo sudjelovanje »naroda«. Mnogobrojnost i starost svjedoka, kao i njihovo pamćenje nekadašnjeg stanja, u razvodnim ispravama ima veliko značenje. Dokazivanje starih ljudi, čestitih i nepristranih susjeda i stanovnika sa samog terena o pravim granicama u razvodnim je dokumentima rašireno i učestalo.¹ Posebice su važni bili stari ljudi (najstariji među nazočnima), koji su govorili ono što su pamtili, čega su se sjećali stotinu godina unatrag.

Uz usmene, spominju se i pisani dokazi o granicama, koji također imaju veliku ulogu. Tijekom razvoda često su se predlagale i kao dokaz istinitosti pročitale stare isprave o međama.

¹ Milko KOS, Pet istarskih razvoda iz XV. stoljeća, *Jadranski zbornik – prilozi za povijest Istre, Rijeke i Hrvatskog primorja*, sv. I., Rijeka-Pula 1956., str. 190.

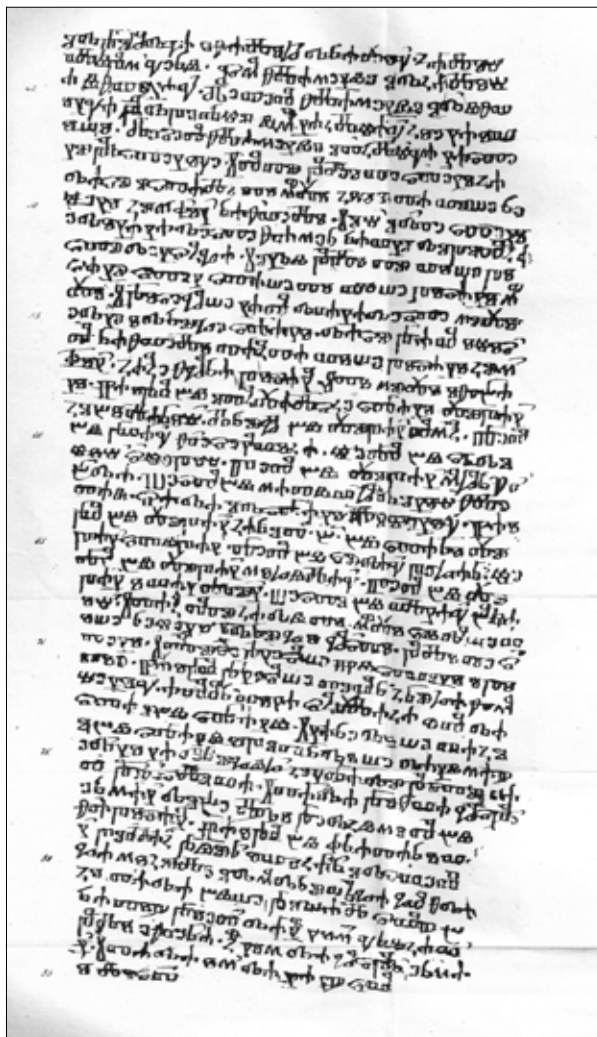
Povod nastanku razvoda uvijek je isti: samovoljno premještanje međašnog kamena, nesigurnost zbog ispaše i prelaženje granica prilikom obrađivanja zemlje ili pasenja stoke. Za istarske seljake bile su nesumnjivo najvažnije odredbe koje se odnose na ispašu između pojedinih općina. Zato se zabrana pasenja preko utvrđenih granica često isticala. Svađe, prijepori i sukobi oko granica u izvorima se nazivaju »chrieg«, »irrung«, »czwayrung«, »stösse« ili »quaestio«, a sporne točke »differentiae«, »differenze«.

Razvod granice obavljalo je posebno povjerenstvo, u tu svrhu sastavljeno od sudionika s jedne i s druge strane. Svi ili neki od njih granicu su obilazili jašući na konju, razgledali su je, ispitivali o njoj pojedince, a potom je utvrdili. Ponekad su se stran(k)e s predstavnicima vlasti sastale na nekome mjestu i bez ophoda po terenu, eventualno uz ispitivanje svjedoka i susjeda, sporazumno utvrdile međe. Nije rijetko bilo i sudjelovanje župana iz susjednih općina. Za dokaz i potvrdu pravih granica, ophodnici i sudionici polagali su zakletvu. Sastanak sudionika na samom terenu i ophod međa od točke do točke, najobičniji je način razvođenja ne samo u Istri nego i u drugim zemljama.²

Razvod je, dakle, označavao čin uvođenja u posjed ophodom po terenu. Nakon što su stran(k)e utvrdile međe i granice na spornom području, razvodom se osiguralo nesmetano uživanje posjeda.

Vrlo karakterističan i prema stranim utjecajima otporan bio je razvitak razvodne isprave u Hrvatskom primorju, na Kvarneru i u Istri. Iz tih su nam krajeva poznate ne samo isprave na latinskom, već i one sastavljene na domaćem, hrvatskom jeziku.

Po opsegu su ti kvarnersko-istarski razvodi različiti: od razvoda između Mošćenica i Kožljaka (1395.)³, granica između Bakra, Grobnika i Trsata (1455.)⁴, popisa međa i granica primorskih posjeda knezova Zrinskih i Frankopana Trsatskih⁵, pa sve do opsežnog Istarskog razvoda.⁶

Sl. 1. Razvod između Mošćenica i Kožljaka (1395.)
(Ante Starčević, *Razvod istrijski od god. 1325.*, Arkiv za povestnicu jugoslavensku, knjiga II., Zagreb 1852., str. 308.-309., umetak)

² Milko KOS, *Pet istarskih razvoda*, nav. dj., str. 191.

³ Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Razvod medjah od Mošćenica i Kožljaka*, Arkiv za povestnicu jugoslavensku, knjiga II., Zagreb 1852., str. 308.-310.

⁴ Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *List od konfini med Bakrani, Grobničani i Teračani*, Arkiv za povestnicu jugoslavensku, knjiga II., Zagreb 1852., str. 311.-312.

⁵ Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Popis medjah i granicah primorskih imanjah knezovah Zrinskih i Frankopana-Trsačkih*, Arkiv za povestnicu jugoslavensku, knjiga II., Zagreb 1852., str. 313.-316.

⁶ Milko KOS, *Pet istarskih razvoda*, nav. dj., str. 189.

Sl. 2. Stari suhozid kao granica posjeda: Belej na otoku Cresu (foto: Slaven Bertoša)

Sl. 3. Kamen-graničnik na međi između katastarskih općina Lubenice i Pernat na otoku Cresu (foto: Slaven Bertoša)

O granicama općenito, kao i o konkretnim primjerima s istarskog područja najviše je pisao povjesničar Miroslav Bertoša. Posebice su značajni njegovi mnogobrojni prilozi tiskani 90-ih godina u kolumni Glasa Istre pod naslovom »Domišljanje Istre: između povijesnog i fikcijskog«.⁷

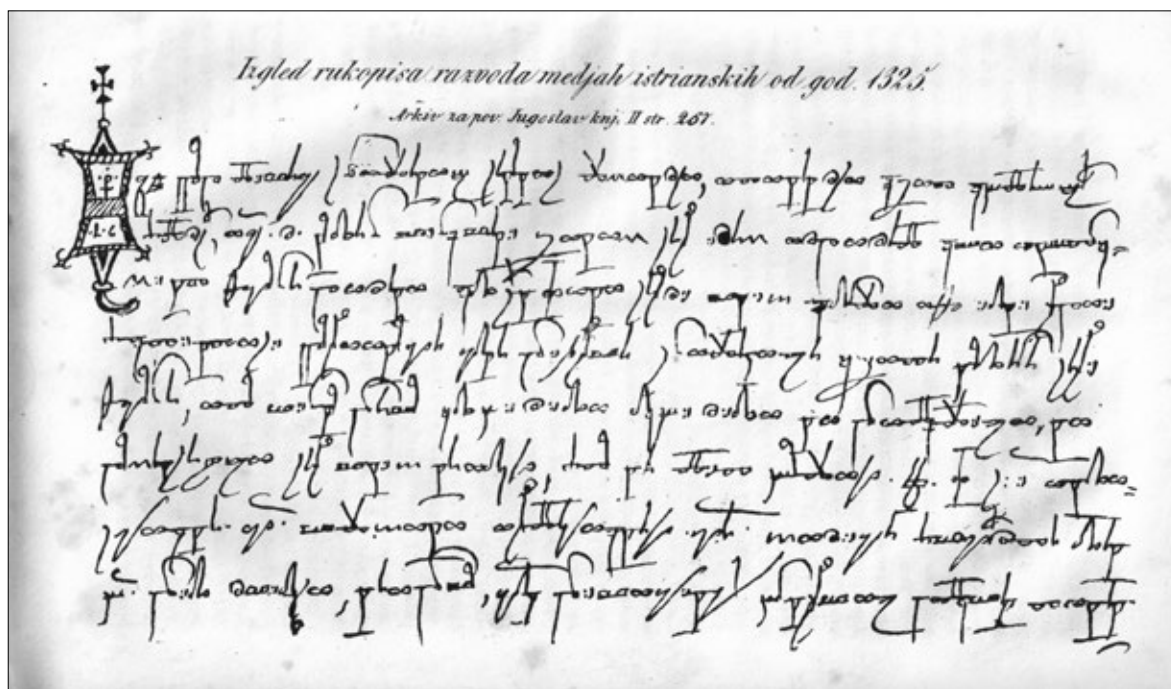
II. PRAPOVIJESNO I ANTIČKO DOBA

Još od prapovijesnog razdoblja postoje drevni suhozidi kojima se jedan posjed odvajao od drugoga. U kasnijim se vremenima granična crta označavala na razne načine, međašnim znakovima koji su se od područja do područja i od razdoblja do razdoblja razlikovali.

Najčešća je oznaka bio kamen graničnik različitih dimenzija i oblika. Ponekad je bio izrađen baš u tu svrhu, ali nerijetko se događalo da se iskoristilo postojeće kamenje na terenu na koje se obično urezivao vidljivi znak križa (ili više manjih križeva). No na mjestima gdje zbog konfiguracije terena takvo kamenje nije moglo biti postavljeno ili se procijenilo da za to nema potrebe, granicu je mogao predstavljati i potok ili vododerina.

Mnogi kameni graničnici uspjeli su se očuvati do današnjih dana, iako ima i puno onih koji su se zbog vrste tla na kojem su se nalazili ili loše kvalitete kamena od kojeg su bili izrađeni, raspali i tako zauvijek propali.

⁷ Primjerice, Miroslav BERTOŠA, Zlokobne granice, *Glas Istre*, XLVIII, br. 198, Pula, 22. srpnja 1991., str. 2.; Isti, Nova paradigma: granice »različitih«, *Glas Istre*, XLIX, br. 224, Pula, 17. kolovoza 1992., str. 2.; Isti, Istra: pomične granice svijeta u malom, *Glas Istre*, LII, br. 157, Pula, 12. lipnja 1995., str. 4.; Isti, »Triplex confinium« ili povijest granice, *Glas Istre*, LVIII, br. 84, Pula, 26. ožujka 2001., str. 8.

Sl. 4. Istarski razvod

(Ante Starčević, *Razvod istrianski od god. 1325.*, *Arhiv za povestnicu jugoslavensku*, knjiga II., Zagreb 1852., str. 266.-267., umetak)

III. ODREĐIVANJE SREDNJOVJEKOVNIH GRANICA: PRIMJER ISTARSKOG RAZVODA

Najčešći prirodni oblici kao znakovi pravih međa bili su vrh brda (brijega), dolina (dol, dolac, gornji kraj dola, draga), klanac, jarak, jama (kraški ponor, fojba), lokva (pojilište stoke) ili rupa gdje je nekad bila lokva, kamena stijena, strana brda (nizbrdica), zemljište, polje, voda (potok).

Najčešće na terenu rastuće drveće kao znak međe je hrast (dub, cer), ali su zastupljeni i bukva, orah, smokva, kruška, brest itd.

Najčešći međašni znakovi koje je izradio čovjek bili su (kolni) put, raskrižje putova, staze, pličine (mjesto gdje se rijeka ili potok mogu pregaziti) te posebice kamenje (*sasso magno sculpita crux*, *sassus in quo est signata crux*, *kamiki zakopani*).⁸

Valja istaknuti da srednjovjekovnom razdoblju pripada čuveni Istarski razvod, stari hrvatsko-glagoljski dokument koji opisuje međe (»termene« i »kunfine«) između tada postojećih istarskih seoskih općina (»kòmuna«), njihovih feudalnih gospodara i Venecije.

Od davnina je privlačio pozornost stručnjaka različitih profila, a prvi ga je u latiničnoj transkripciji objavio hrvatski povjesničar i političar Ante Starčević (Žitnik kraj Gospića, 1823. – Zagreb 1896.) i to sredinom XIX. stoljeća u časopisu »Arhiv za povestnicu jugoslavensku«⁹, koji je u Zagrebu izdavalo Društvo za jugoslavensku povjestnicu i starine, tada utemeljeno od strane hrvatskog povjesničara i političara Ivana Kukuljevića Sakcinskog (Varaždin, 1816. – Puhakovec u Hrvatskom zagorju, 1889.). Potom su ga objavili sam Ivan Kukuljević¹⁰, Šime Ljubić (Stari Grad na Hvaru, 1822. – Stari Grad, 1896.)¹¹, Đuro

⁸ Milko KOS, *Pet istarskih razvoda*, nav. dj., str. 191.-194.

⁹ Ante STARČEVIĆ, *Razvod istrianski od god. 1325.*, *Arhiv za povestnicu jugoslavensku*, knjiga II., Zagreb 1852., str. 227-275.

¹⁰ Ivan KUKULJEVIĆ, *Listine hrvatske I*, Zagreb 1863.

¹¹ Šime LJUBIĆ, *Razvod Istarski u latinskom i talijanskom jeziku*, *Starine JAZU*, sv. 6., Zagreb 1874., str. 157-225.

Šurmin (Siščani kraj Čazme, 1867. – Zagreb, 1937.)¹² i Luka Kirac (Medulin, 1860. – Rakotule, 1831.)¹³, a u novije ga je vrijeme najpodrobnije analizirao i Josip Bratulić.¹⁴

Istarski razvod je javna pravna isprava, sastavljena u obliku notarskog dokumenta. Prema poznatim podacima, razvodno je povjerenstvo u 21 dan prešlo oko 15 km spornog terena, a na tom mu je obilasku bilo predočeno 19 starih razvodnih isprava kojima se neki posjed potvrđivao. Tako su one u skraćenom obliku ušle u tekst Istarskog razvoda.

Svaka je strana u sporu imala svojeg bilježnika koji je pratio povjerenstvo i sastavljao original isprave. Zato je Istarski razvod napisan na hrvatskom, latinskom i njemačkom jeziku.

Notar glagoljskog originala bio je pop Mikula, plovnik Gologorice (kasnije i nazvan Mikula Gologorički), kapelan pazinskog kneza i istarskog sitnog plemstva.¹⁵

Budući da se nije sačuvao niti jedan original, tekst Istarskog razvoda poznat nam je u prijepisima. Pop Jakov Križanić, notar carskom i papinskom ovlašću, obavio je 1502. prijepis sva tri originala, ali se sačuvao samo hrvatsko-glagoljski tekst. Sačuvana su i dva prijepisa koja je 1546. izvršio Levac Križanić, kanonik žminjski i tinjanski, također notar: tzv. Kršanski (danas pohranjen u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu) i Momjanski (danas u Državnom arhivu u Rijeci). Uz Momjanski se prijepis, u istom svesku, nalazi i prijevod na talijanski jezik, koji je 1548. učinio bužetski kanonik i carskom ovlašću notar Ivan Snebal. Postoje i drugi prijevodi na talijanski i latinski jezik.

Kršanski je prijepis 1850. otkrio Giuseppe de Susanni te ga je preko nama nepoznatog posrednika poslao poznaniku Ljudevitu Gaju u Zagreb. Momjanski je prijepis 1880. pronašao grof Stefano Rota te ga predao Pokrajinskom istarskom saboru u Poreču.¹⁶

Zbog čega je u XIX. stoljeću među talijanskim povjesničarima¹⁷ nastala sumnja u autentičnost Istarskog razvoda pa je istarski talijanski povjesničar Carlo De Franceschi (Gologorica, 1809. – Gologorica, 1893.) o tome objavio opsežnu studiju¹⁸, osporavajući svaku njegovu vrijednost, smatrajući ga proizvodom hrvatskih popova glagoljaša iz sredine XVI. stoljeća? Dva su glavna uzroka tome. Jedan je nepouzdana tradicija hrvatskog teksta i njegovih prijevoda. Drugi je razlog činjenica da je hrvatski tekst datiran 1325., ali je datacija proširena navođenjem feudalaca koji su tada vladali Istrom, ali se nisu mogli okupiti zajedno, jer su živjeli u različito vrijeme. Spomenuti su tako, primjerice, knez Albrecht (koji je umro 1325.), akvilejski patrijarh Raimondo della Torre (umro 1299.) te neki drugi feudanci.

Bez obzira na formalne nedostatke i nejasnoće, neosporno je da se Istarski razvod koristio u svrhe za koje je i sastavljen, dakle, za određivanje i utvrđivanje granica između istarskih općina s jedne te feudalaca s druge strane. Zato je u cjelini ili u dijelovima prepisan kao vjerodostojno svjedočanstvo. U dokumentu su unesene različite razvodne isprave od 1275. do 1325. koje je pisac / pisar Istarskog razvoda imao na raspolaganju.

Slovenski povjesničar Milko Kos (Gorica, 1892. – Ljubljana, 1972.) bio se priklonio mišljenju Carla De Franceschija, ali kada je naknadno pronašao razvodne isprave iz XV. stoljeća, koje su po sadržaju sukladne s hrvatskim tekstom, promijenio je mišljenje.¹⁹ Slične je razvodne isprave na njemačkom jeziku pronašao i arhivist i povjesničar Bernard Stulli (Dubrovnik, 1915. – Zagreb, 1985.), pa se tako potvrdilo

¹² Đuro ŠURMIN, *Hrvatski spomenici*, sv. 1.: 1100.-1499., JAZU, Zagreb 1898.

¹³ Luka KIRAC, *Crtice iz istarske povijesti*, Zagreb 1946., str. 143.-204. i 306.-346.

¹⁴ Josip BRATULIĆ, *Istarski razvod: studija i tekst*, Pula 1978.; Isti, *Istarski razvod s preslikom glagoljskog teksta*, Pula 1989.

¹⁵ Miroslav BERTOŠA, *Upaljena svijeća notara Mikule, Glas Istre*, XLVIII, br. 212, Pula, 5. kolovoza 1991., str. 5.

¹⁶ Dražen VLAHOV, *Prilog diskusiji o Istarskom razvodu, Arhivski vjesnik*, br. 48, Zagreb 2005., str. 83.-100.

¹⁷ Usp. također: Camillo DE FRANCESCHI, *I castelli della Val d'Arsa, Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, vol. XIV, fasc. 3-4, Parenzo 1898., str. 340.; Isti, *Quando e da chi sia stato ideato l'apocrifo istrumento di confinazione della Contea di Pisino con la dana del 1325, Archivio Veneto*, ser. VI, vol. XXX, Venezia 1942., str. 106.

¹⁸ Carlo DE FRANCESCHI, *Studio critico sull'istrumento della pretesa reambulazione di confini del 5 maggio del 1325, indizione VIII, tra il patriarca di Aquileia Raimondo della Torre col mezzo del suo marchese d'Istria Guglielmo di Cividale, il conte Alberto di Gorizia ed Istria ed i veneziani, Archeografo Triestino*, n. s., vol. XI, fasc. I-II, Trieste 1884., str. 41.-80.; Isti, *Atto di confinazione del 1325, traduzione italiana del canonico Giovanni Snebal di Pingente fatta nel 1548, isto*, str. 81.-118.

¹⁹ Milko KOS, *Studija o Istarskom razvodu*, Rad JAZU, knj. 240., Zagreb 1931.

Sl. 5. Badavca: zapis na glagoljici (foto: Slaven Bertoša)

Sl. 6. Badavca: Suri kunfin - križ (foto: Slaven Bertoša)

da je Istarski razvod dokument kojim su stranke u sporu dokazivale svoja prava.²⁰ Istog je mišljenja bio i prvi izdavač talijanskog teksta arheolog i povjesničar Pietro Kandler (Trst, 1804. – Trst, 1872.), koji ga je uvrstio u svoj Istarski diplomatski kodeks (*Codice Diplomatico Istriano*, CDI), pod godinom 1275.²¹

Nadao se da će pronaći latinski i njemački original, ali se to nije dogodilo. Kasnije je Šime Ljubić pronašao latinski tekst, ali se radilo o prijevodu hrvatskog teksta iz 1526. koji je, dakle, dvadeset godina stariji od sačuvanog hrvatskog dokumenta.

Istarski razvod sadrži, dakle, razvodne isprave koje su nastajale u širokom vremenskom rasponu od XI. stoljeća do vremena održavanja nekog većeg razvodnog ophoda, vjerojatno oko 1374., kada nastaje habsburški posjed u Istri nazvan Pazinska knežija. Pisac razvoda slobodno koristi građu i oblikuje je na nov način, ne mijenjajući tzv. dispozitiv, tj. granice koje su u ispravama bile opisane, što je znak da mu namjera nije izrada falsifikata. Osim toga, granice koje razvod opisuje ostale su sporne i kasnije, zapravo sve do nestanka vlasti Mletačke Republike u Istri.²²

Sl. 7. Badavca: stari izvor vode (foto: Slaven Bertoša)

²⁰ Usp. također: Bernard STULLI, Labinski fragment Istarskog razvoda, *Jadranski zbornik – prilozi za povijest Istre, Rijeke i Hrvatskog primorja*, sv. II., Rijeka-Pula 1957., str. 95.-112.; Danilo KLEN, Primjedbe Ivana Koblera na De Franceschijevu kritiku Istarskog razvoda, *Jadranski zbornik – prilozi za povijest Istre, Rijeke, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara*, sv. VI., Rijeka-Pula 1966., str. 404.-406. i poseban dodatak.

²¹ Pietro KANDLER, *Codice Diplomatico Istriano*, vol. secondo: *anni 1200-1299*, Trieste 1986., str. 611.-654.

²² Miroslav BERTOŠA, Političke prilike i granični sukobi u Istri u doba nastanka »Istarskog razvoda«, *Istra*, XIV, 6-7, Pula 1976., str. 10.-15. i Isti, Teritorijalno-gospodarski prijevori i međunarodno dogovaranje: jedan primjer srednjovjekovne diplomacije, *Zbornik Diplomatske akademije*, god. IV., br. 2, Zagreb 1999., str. 43.-57.

Sl. 8. Izvor Valigaštar (foto: Slaven Bertoša)

Sl. 9. Put Istarskog razvoda (foto: Slaven Bertoša)

U razvodu je pravna materija slobodno formulirana te pisac jasno opisuje sukobe, sporove i svađe, ali također i pomirbe i zakletve. Pri tome često koristi neku poslovicu ili uzrečicu, kako bi osnažio viši stupanj pravne problematike (primjerice: »Pravica je vapila da se krivica potare«). Zbog toga je Istarski razvod jedinstveni primjer povijesnog spomenika koji svjedoči o visokom stupnju pravnog života, ali i počecima književnog stvaralaštva u srednjovjekovnoj Istri.

Istarski je razvod izvrsno vrelo za poznavanje širih aspekata i postojećih oblika feudalnog sustava te čimbenika koji su mu u seoskoj općini smetali. Odražava društveno stanje na poluotoku, gdje postoji sve naglašenije raslojavanje: uz crkvene i svjetovne strane feudalne vlasti, na razvodima sudjeluju i »deželani«, sitno domaće plemstvo, »vitezi zlatnopusanci«, župani, »dobri ljudi verovani«. U tom je razdoblju feudalni obveznik još uvijek seoska općina, a ne kao kasnije pojedinac ili obitelj.

Istarski razvod odražava i gospodarsku stvarnost u srednjovjekovnoj Istri, gdje su zbog snažnijeg širenja stočarstva sporni postali pašnjaci, lokve i mnogobrojne diferencije, pa se povećala opća nesigurnost. Budući da su ljudi uglavnom živjeli od zemlje, na terenu su se poštivali prirodni fenomeni: zemljišna konfiguracija, putovi, lokve, staze i strane brda.

Istarski razvod potvrđuje da se vlast župana tada jako cijenila. Običajno se pravo na selu tada još dobro čuvalo, jer je bilo garancija mira i uzajamnog korištenja zajedničkih površina, zemlje i vode.

Naposljetku, Istarski je razvod i svjedočanstvo visoke pisane kulture u srednjovjekovnoj Istri, kao i snažne svijesti o ravnopravnosti hrvatskog jezika s latinskim i njemačkim u važnim diplomatskim poslovima.²³

Pri terenskom obilasku lokaliteta Badavca uočeni su križevi urezani u kamen (tzv. Suri kunfin), postavljeni još u doba Istarskog razvoda, a u blizini se nalazi i znameniti izvor Valigaštar, na kojem je žed gasilo na tisuće generacija, od prapovijesti do danas. Vrutak je smješten u blizini zaselka Močibobi kod Karojbe, a označavao je nekadašnju granicu između austrijskog Trviža i mletačkog Motovuna.²⁴

²³ *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 7., Zagreb 1968., natuknica Bernarda STULLIJA, str. 53.-54.; Petar ŠIMUNOVIĆ, *Toponimija Istarskog razvoda*, *Onomastica Jugoslavica*, sv. 6. (p. o.), Zagreb 1976., str. 3.-34.; Milan MOGUŠ – Željko BUJAS, *Kompjutorska konkordancija Razvoda istarskoga*, Zagreb 1976.; Josip BRATULIĆ, *Istarski razvod*, nav. dj., passim; *Istarska enciklopedija*, urednici Miroslav BERTOŠA i Robert MATIJAŠIĆ, Zagreb 2005., natuknica Josipa BRATULIĆA, str. 332.

²⁴ Ante BARTOLIĆ – Just IVETAC, *Valigaštar*, Pazin 1998.

Tuda ide i Put Istarskog razvoda, tematski uređena staza nastala 1999. zalaganjem lokalne udruge »Valigaštar« i opremljena edukativnim panoima na četiri jezika, koja počinje kod zavjetne kapelice Gospe Lurdske (izgrađene 1898. i obnovljene 1998.) na cesti Škropeti-Karolja. Izvor Badavca smješten je između brda Glogovac (379 m) i Bankovac (346 m), u južnom dijelu valovitog Poja, a najbliža su mu sela Kvešti, Rapavel, Kurjavići i Prhati. U blizini vrutka nekad je postojalo selo Badoš, koje su u XVII. stoljeću uništili uskoci te mu nema traga.²⁵ Nije poznato je li selo ime dobilo po izvoru ili je bilo obratno. Na Badavcima se zadnje svibanjske nedjelje održavaju susreti pjesnika.²⁶

IV. NEKI DRUGI KASNOSREDNJOVJEKOVNI RAZVODI

U kasnom srednjem vijeku, paralelno s dovršavanjem mletačkog osvajanja većeg dijela Istre i zaokruživanjem državnog posjeda, uspostavlja se granica između Mletačke Republike i Habsburške Monarhije.

Primjer takvih određivanja međa predstavlja pet razvoda, pohranjenih u Državnom arhivu (Haus-Hof-und Staatsarchiv) u Beču: četiri su napisana njemačkim, a jedan latinskim jezikom. Iako su izdani na inicijativu stranih feudalnih gospodara, s obzirom na motiv nastanka, međašne starine i terminologiju, jako sliče Istarskom razvodu, pa i ostalim poznatim razvodnim ispravama hrvatske Istre u srednjem vijeku.²⁷ Radi se o opisu razvodnih granica između Sutivanca i Gračišća (1405.)²⁸, Lupoglava i Brgudca (1423. i 1434.)²⁹, Šumbera i Kršana (1440.)³⁰ te Gologorice i Tremauna (1472.)³¹.

V. NOVOVJEKOVNI MLETAČKO-AUSTRIJSKI PRIJEPORI I NJIHOVE POSLJEDICE

Period novoga vijeka obilježen je očuvanjem i učvršćivanjem mletačko-austrijske granice u Istri, ali i mnogobrojnim sporovima koji su pratili taj proces, jer je granica na nekim dijelovima bila pravno nesigurna i nejasna. Prema arhivskoj i drugoj građi, pohranjenoj poglavito u Državnom arhivu u Veneciji (Archivio di Stato di Venezia) te je sukobe opisao povjesničar Miroslav Bertoša.³²

U prvoj polovici XV. stoljeća Mletačka Republika je konačno pobijedila akvilejskog patrijarha i zagospodarila većim dijelom Istre, dok je manji dio dobila Habsburška Monarhija.

Mletački dio Istre nazivao se »La Provincia dell'Istria« (Pokrajina Istra), a administrativno-politički i teritorijalni pojam »mletačka Istra«, koji se koristi u današnjoj hrvatskoj i talijanskoj historiografiji tada nije postojao i predstavlja kasniju kovanicu.

Austrijski se posjed u mletačkim dokumentima nazivao »Stato Arciduciale« (nadvojvodina država), »Imperio« (carsko područje), »Contea di Pisino« ili »Contado di Pisino«, kada se htjelo imenovati dio kojim je upravljao pazinski kapetan. U austrijskim izvorima zabilježeni su nazivi »Comitatus«, »Grafschaft Isterreich« i »Grafschaft Mitterburg«. U našoj se historiografiji nekad koristio izraz »Pazinska grofovija« (kao puki prijevod talijanskog i njemačkog imena), dočim se danas ispravnim smatra hrvatski termin »Pazinska knežija«, preuzet iz Istarskog razvoda. Čitav austrijski posjed u Istri nazivao se »Grafschaft Isterreich«, odnosno »Contea d'Istria«, a odnosio se na skup nasljednih zemalja i niza malih gospoštija i

²⁵ Miroslav BERTOŠA, *Istra, Jadran, Sredozemlje. Identiteti i imaginariji*, Zagreb 2011., poglavlje »Sastanak u Valigaštaru« (str. 171.-174.) i »Valigaštar ili sinteza istarskoga ruralnoga svijeta« (str. 223.-226.); Ante BARTOLIĆ – Just IVETAC, *Karolja: od Sopajca do Šublente*, Karolja 2011., str. 99.-110.

²⁶ Lokalitet sam obišao 27. svibnja 2010. u pratnji Alfreda Dujanića (1977.), kojem i ovom prilikom zahvaljujem na ljubaznom vođenju, a s nama su bili i istraživači na projektu dr. sc. Tatjana Bradara i Nenad Kuzmanović.

²⁷ Milko KOS, *Pet istarskih razvoda*, nav. dj., str. 190.

²⁸ Isto, str. 194.-195.

²⁹ Isto, str. 195.-199.

³⁰ Isto, str. 199.-200.

³¹ Isto, str. 200.-202.

³² Miroslav BERTOŠA, *Nemirne granice Knežije* (Građa u Državnom arhivu u Veneciji o graničnim sporovima i sukobima između mletačke pokrajine Istre i Istarske knežije), *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. XXVI., Pazin-Rijeka 1983., str. 9.-79.; *Isti između gospodarske kategorije i socijalne napetosti* (Sukobi na mletačko-austrijskoj granici u Istri od XVI. do XVIII. stoljeća), *Problemi sjevernog Jadrana*, sv. 5., Rijeka 1985., str. 89.-146.

posjeda s nejasnim razgraničenjem javnog i privatnog prava i zamršenih upravnim, sudskim, poreznim i imovinskim vezama, koje su uostalom bile podložne i učestalim promjenama.

Nakon podjele posjeda između cara Karla V. i njegovog brata, nadvojvode Ferdinanda, do koje je došlo 1521., pazinski je feud formalno postao pridruženi dio kranjskih zemalja, iako do spajanja s Kranjskom ni politički, ni gospodarski ni nominalno nikada nije došlo. Još od 1374. Pazinska knežija bila je privatni posjed Kuće Austrije koja ju je koristila za česte financijske transakcije, zbog čega je često mijenjala feudalne gospodare koji su je uzimali u zakup ili kupovali. Radilo se o njemačkim, austrijskim, ali nerijetko i mletačkim plemićkim rodovima. U drugoj polovici XVII. stoljeća Pazinska knežija je definitivno prodana, ali su Austriji i dalje pripadala prava proistekla iz teritorijalnog suvereniteta.

Najdulju granicu s mletačkom Pokrajinom Istrom imao je posjed pazinskog kneza, a ostali, manji dijelovi granične crte, prostirali su se uz gospoštije Lupoglav, Kožljak i Kršan.³³

Granica u Istri za Mletačku Republiku bila je važna zato jer se tu ona doticala sa svojim stoljetnim neprijateljem – Habsburškom Monarhijom. No, bila je pravno nedefinirana i kao takva problematična, a najviše su je branili istarski seljaci koji su služili u vojnim postrojbama ili se okupljali u poluprivatne pljačkaške skupine te se naoružani suprotstavljali uzurpacijama svojeg područja i ogorčeno borili za svaku stopu zemlje. Mletački podanici (Benečani, Markolini), jednako kao i oni austrijski (Kraljevci), jedni su drugima uništavali ljetinu, otimali stoku, palili stočarske stanove i upropaštavali oranice. Situacija se dodatno pogoršavala tijekom dvaju ratnih sukoba – rata Cambraiske lige (1508.-1523.) i Uskočkog rata (1615.-1618.) – kada su se istarske ratno-pljačkaške gerile svodile na jurišne prodore preko granice, poduzete uglavnom i najčešće zbog pljačke i osvete te potaknute željom za destrukcijom.³⁴

Iako se pojedini dokumenti ili njihovi prijepisi odnose na razdoblje od XII. do XIV. stoljeća, problematika graničnog pitanja u Istri detaljnije se može pratiti tek od XVI. stoljeća, jer je tada nove probleme stvorio spomenuti rat Cambraiske lige. Mirovni sporazumi u Wormsu (1521.)³⁵ i Tridentu (1535.)³⁶ nisu zadovoljili niti jednu stranu, ostavivši mnoge nedefinirane granične prostore, polja, livade, šume, lokve i potoke koje su potom seljaci i jedne i druge strane zajednički koristili. Te nepodijeljene parcele zvale su se diferencije (lat. *differentiae*, tal. *differenze*), a bile su zamišljene kao prirodni prostori za zajedničke gospodarske potrebe. No, suprotno očekivanjima, vrlo su se brzo pretvorile u sporna mjesta («luochi contentziosi»), odnosno poprišta stalnih otvorenih sukoba. U svojem pismu koparskom podestatu i kapetanu, mletački poslanik za granice Andrea Fini nazvao ih je »zlokobnim imenom« (»nome infausto«) u svijesti istarskog čovjeka. Ljudi oko granica imali su mnoge zajedničke interese. Spajale su ih gospodarske potrebe, rodbinska povezanost i kulturna bliskost, ali ih je razdvajala različita politička pripadnost te kolektivna svijest koja je iz nje proistjecala. Mnogobrojne oblike suprotnosti bilo je nemoguće prevladati. Prema riječima Miroslava Bertoše, mletački podanici (Benečani, Markolini) i austrijski podanici (Kraljevci) bili su nesumnjivo upućeni na zajedništvo, ali su podanički mentaliteti iracionalnom snagom izbijali u prvi plan i ljude iste etničke pripadnosti, istog ili sličnog jezika i iste ili slične kulture usmjeravali jedne protiv drugih. Krvave razmirice podanika s obje strane granice započele su davno prije Tridentinske mirovne sentencije iz 1535., ali su diferencije na ovom području izazivale žestoke međusobne obračune ljudi oko međa i dugo vremena nakon nje, zapravo sve do propasti Mletačke Republike koncem XVIII. stoljeća.³⁷

Napetosti i katarze opstojali su, dakle, stoljećima duž čitave mletačko-austrijske granične crte od rječice Glinščice između Trsta i Milja, na sjeverozapadnoj strani poluotoka, do uvale Stupovac ispod sela Zagorja na istočnoj obali Istre. Arhivska vrela čuvaju mnogobrojne fragmente o tim sporovima i sukobima, a na ovome mjestu opisat će se oni najvažniji.

³³ Miroslav BERTOŠA, *Istra: Doba Venecije (XVI.-XVIII. stoljeće)*, Pula 1995., str. 458.-460.

³⁴ Isto, str. 456.-457.

³⁵ Poznatiji i kao Wormski kapituli.

³⁶ Poznatiji kao Tridentinska mirovna sentencija.

³⁷ Miroslav BERTOŠA, *Istra: Doba Venecije*, nav. dj., str. 461.-43.

V. 1. Socerb

Starog narodnog imena Strmec, taj se strateški vrlo značajan kaštel nalazio pod vlašću Venecije još od početka XIII. stoljeća. Iz njega je 70-ih godina XVI. stoljeća mletačka vojska promatrala kretanje Osmanlija po Krasu i njihovo paljenje i pljačku seoskog područja, ali i uništila 1472. solane u Žavlju. God. 1511. Socerb su zauzeli vojnici koje su vodili Nicolò Rauber i Krsto Frankopan, a Mlečani su ga preoteli 1535. te ga držali do 1576. God. 1584. koparski podestat i kapetan Giacomo Lion izvješćuje vladu u Veneciji da gospodar tog kaštela vrši »nepodnošljiva nasilja« nad mletačkim podanicima uz granicu, otima imovinu seljaka »prema svojim ćudima i kapricima«, pa se jadni seljaci (»miserabili contadini«) stalno žale koparskom rektoru.

U doba Uskočkog rata Socerb je imao posebice važnu ulogu kao snažno uporište uskoka i austrijskih vojnika, a utvrdom je tada vladao grof Benvenuto Petazzo.³⁸

V. 2. Okolica Kopra

Uz Socerb, na koparskom je području sporna točka bilo i selo Gabrovica oko kojeg su se vršile uzurpacije zemljišta i pašnjaka te ceste koja je povezivala Kopar i okolne istarske gradove s njihovim zaleđem. Koparski podestat i kapetan Giacomo da Ca da Pesaro, koji je posebnom odlukom Senata postao povjerenik za granična pitanja u Istri, istaknuo je u svojem izvješću da je granična crta prolazila upravo tom cestom te je ona zato bila »ničija zemlja«. No, nadvojvodini su podanici na njoj postavljali zasjede, kako bi onemogućili trgovački promet robe koju se prevozilo karavanama magaraca (»mussolati«) ili ljudskim leđima (»spalanti«). Prema Milju, Kopru, Izoli i Piranu išli su trgovci iz slovenskih područja i Istarske knežije te su se u zamjenu za sol opskrbljivali žitaricama, drvom i željeznim proizvodima, a austrijske su je vlasti silom htjele skrenuti prema Trstu. Napadi nadvojvodinih natkonjanika (»liberaitera«) na hrvatske i slovenske trgovce doživljavali su se kao opasnost koja ugrožava egzistenciju žiteljstva i izaziva strah.

Seljaci mletačkog sela Popeha, koji su sa susjednim austrijskim podanicima zajednički koristili lokvu na granici za pojenje stoke, te obližnje livade za ispašu, živjeli su u stalnom strahu da im suprotna strana ne oduzme pravo korištenja tih elementarnih izvora gospodarskog života.

No, zbog isprepletenih zajedničkih interesa podanika oko granice, u razdobljima kada između Venecije i Austrije nije bilo sukoba, podanici su se međusobno zbližili i tolerantnije su komunicirali. Tako je koparski podestat i kapetan Zorzi Bembo 1738. istaknuo su da Koparštini »mletački podanici popustljiviji prema uzurpacijama koje vrše nadvojvodini podanici, jer s njima trguju i zamjenjuju robu«. No, takva pomirljivost i popustljivost u odnosima stanovnika pograničnih područja ipak su bili iznimka.³⁹

V. 3. Rašporski kapetanat

Problematicni segment mletačko-austrijskih odnosa bili su i sporni posjedi u Rašporskom kapetanatu na Bužeštini. Budući da se radilo o planinskom području, najteži su bili sporovi oko šuma, pašnjaka i lokava.⁴⁰ Uz stočarstvo, šume su tu bile najvažniji izvor prihoda. Seljaci s mletačkih posjeda dodatno su zarađivali izrađujući vesla za mletački arsenal kojima su se opremali trgovački i ratni brodovi. Tamošnje uzurpacije nisu samo ugrožavale privatne seljačke interese, već i prihode općinske blagajne Rašporskog kapetanata.

Sporne oranice postojale su između Roča i Semića, Lanišća i Semića te Draguča i Pazinske knežije. U svibnju 1588. povjerenik za granična pitanja Giacomo da Ca da Pesaro u svojem izvješću vladi opisuje problem međa na Bužeštini, između Roča na mletačkoj strani i Lupoglava na austrijskoj. U kancelariji kapetanata povjerenik je pronašao arhivsku dokumentaciju koja je dokazala da su sporovi počeli 1471.,

³⁸ Isto, str. 464.-465.

³⁹ Isto, str. 465.-467.

⁴⁰ Miroslav BERTOŠA, »Pastori dell'herbadego« nelle »differentie« veneto-arciducali, *Atti del Centro di Ricerche Storiche*, vol. XXXIV, Trieste –Rovigno 2004., str. 127-156.

Sl. 10. Nekadašnja diferencija Dol (foto: Slaven Bertoša)

a završili tek 1503., kada je obavljen ophod granica i izvršeno je postavljanje međaša. No, bespravna prisvajanja nastavila su se i dalje.

Velike posljedice imao je i oštar sukob oko pašnjaka i šuma na planini Dobel dol (Montagna Valbona), koji je ponovno buknuo 1563.-1574. Tek nakon pokretanja spora i ispitivanja svjedoka, riječki je kapetan pristao ukloniti lažne oznake koje su bili postavili njegovi seljaci na štetu onih na mletačkoj strani. No, ni ovdje sukobi između nadvojvodinih seljaka i pastira s mletačkog područja, koji su ljeti tamo dolazili na svojim stadima iz južne i zapadne Istre, nisu prestajali.⁴¹

Ca da Pesaro upozorio je i na zaoštavanje spora oko korištenja velike šume u okolici Muna. Gospodar tog kaštela dao je napasti više seljaka iz Rašporskog kapetanata, koji su u Munskoj šumi pretučeni, vezani za stabla, ubijeni ili odvedeni u

riječki zatvor. Isprave o teritorijalnoj, pravnoj i političkoj pripadnosti te šume nisu se sačuvale, ali postoje međaši koji nedvojbeno pokazuju da su polovicu šume koristili Benečani, a polovicu Kraljevci.

Ca da Pesaro bio je mletački rektor te je za takvo nesređeno stanje optužio isključivo austrijske podanike. Međutim, smatrao je da se prijepori mogu riješiti pregovorima, zajedničkim povjerenstvima i razvodnim ophodima. Zato je u dodatku izvješća donio prijevod većeg odlomka pisma Vida Dorimbergha, nadvojvodinog povjerenika i carskog veleposlanika u Mlecima. U pismu su navedene žalbe i prosvjedi austrijskih podanika iz Semića, Lupoglava i Šumbera na postupke mletačkih podanika. Dorimbergh se založio za preispitivanje i rješavanje problema stanovnika s obje strane granice, posebice na točkama najtežih sporova. Opisao je nekoliko primjera sukoba u kojima su se Benečani i Kraljevci međusobno optuživali. Kraljevci su se požalili da su 1586. na lupoglavsko područje, pješice i na konjima, provalili seljaci s Labinštine te pokosili i odnijeli sa sobom oko 400 stara žitarica. Zapalili su stogove sijena i premjestili kamene međaše, a najteže je stradao kaštel Šumber.

Skupina Labinjana prodrila je 27. srpnja 1587. na teritorij Lupoglava i Šumbera i zapalila snopove žitarica ostavljene na njivama u blizini naselja, a dio odnijela u Labin. Labinjani su otvoreno prijetili da će se vratiti i spaliti i Šumber, ako seljaci vrate granične oznake na prijašnja mjesta.

Iste se godine dogodio sukob između mletačkog Lanišća i austrijskog Šumbera. Mletački podanici posijali su žito na zemljištu u blizini Semića, na parceli koju su smatrali mletačkom, a podanici na suprotnoj strani austrijskom. Kad je pšenica izrasla, Semićani su je uništili, a Lanišćani su uhitili nekoliko Kraljevaca i odbili pustiti ih na slobodu dok se ne naplati šteta nanesena usjevima. Rašporski kapetan izdao je zapovijed da se parcele ponovno obrade i zasiju, ali su predstavnici nadvojvodine vlasti izjavili da će prognati svakog seljaka koji tamo dođe obrađivati zemlju. Buzetski rektor nije htio pustiti na slobodu uhićenike, niti dopustiti Kraljevcima da voze žito u mlinove i odlaze po sol na mletačko područje sve dok austrijske vlasti ne ukinu odluku o progonstvu mletačkih podanika koji su obrađivali sporne oranice.

Nadalje, mletački su se podanici požalili Dorimberghu da se seljaci austrijskog Šumbera žele dočepati ključnih točaka u dolini rijeke Raše, gdje bi izgradnjom novog korita izmijenili riječni tok i tako uništili ratarstvo dijela Labinštine.

⁴¹ Miroslav BERTOŠA, Razvodi na Doberdolu ili paradigma suživota, *Glas Istre*, L, br. 9, Pula, 11. siječnja 1993., str. 4.; Isti, Transhumancije i granice. Gospodarski život i granične napetosti na istarskome sjeveru (mikropovijesna epizoda iz 1571.-1572.), u: *Raukarov zbornik: zbornik u čast Tomislava Raukara*, uredio Neven Budak, Zagreb, FF Press, 2005., str. 421.-441.; Isti, Stočarski sukobi u XVI. stoljeću: o »presađivanju« granice i »kolčanju« međa na planini Dober dol na Čičariji 1572. godine, *Kalendar Franina i Jurina*, Račice 2005., str. 117.-121.

Sjeveroistočni dijelovi Rašporskog kapetanata bili su najizloženiji i najslabije zaštićeni od upada s područja pod nadvojvodinom upravom. Posebice se to odnosi na žiteljstvo 13 sela Buzetskog krasa koji su u Uskočkom ratu (1615.-1618.) pretrpjeli velika razaranja, depopulaciju i gospodarski slom. Rašporski kapetan Giacomo Contarini poslao je 1630. u Mletke poruku da su sela na Krasu »potpuno otvorena« te da se seljaci boje da će u nekom iznenadnom napadu biti opljačkani.⁴²

V. 4. Grimalda

Ca da Pesaro ovo selo u Kostelskom markizatu spominje u oba izvješća iz 1558., iznoseći osobno svjedočanstvo o krađama i ubijanju stoke oko granica grimaldske seoske općine te izvješćujući o podacima prikupljenim ispitivanjem svjedoka i uvidom u arhiv Rašporskog kapetanata u Buzetu. Povjerenik za granična pitanja navodi da su 1560. seljaci pazinskih sela Kršikle, Butonege i Previža uzurpirali zemljišne parcele na spornim posjedima oko Grimalde, čak i one smještene podalje od međa, koje su očito bile mletačke. Bilo je to oko 25 godina nakon Tridentinske mirovne odluke, pa su već počele nestajati prijašnje granične oznake i umirati svjedoci starih razgraničenja. Zbog toga je 1564. ponovno provedeno ispitivanje starih ljudi s obje strane granice, koji su pod zakletvom opisivali liniju razgraničenja. O granicama između Kostelskog markizata i Pazinske knežije ne postoje pisani dokumenti, a smrću posljednjih svjedoka i uništavanjem međašnjih oznaka protokom vremena nastaju mnoge sporne čestice općinske i privatne zemlje, na milost i nemilost onoj strani koja se oslanjala na podršku svoje vlasti i bespravno prisvajala tuđe posjede. Poslije novih naseljavanja sukobi su se zaoštrili još i više, jer su obje strane bile uvjerenе da su sporne parcele nekad bile samo njihove.

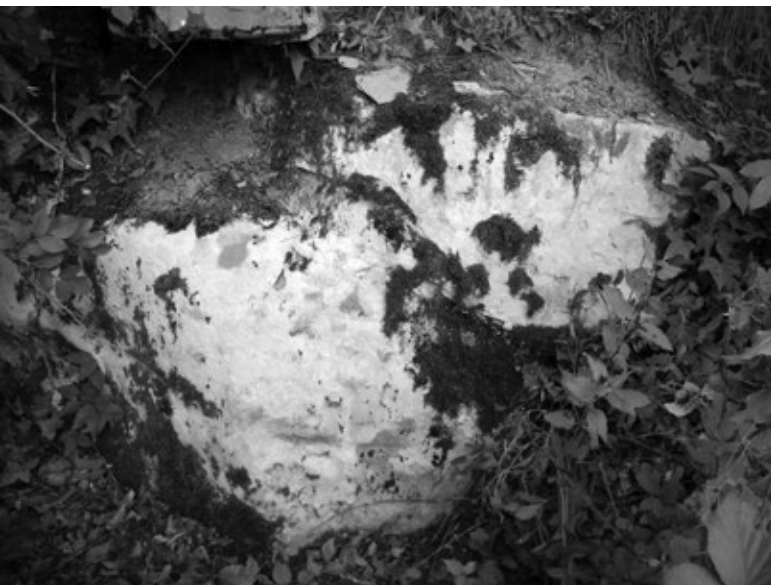
Ovdje treba spomenuti da su neki feudalni gospodari iskorištavali navedene okolnosti kako bi falsificirali isprave, pa je tako kapetan Socerba to učinio 1545. da bi se dočepao spornih područja oko Črnoga Kala. Među listinama koje su tada kružile u rukama članova različitih graničnih povjerenstava nalazio se i Istarski razvod. Ca da Pesaro smatrao ga je autentičnim dokumentom, ali je u pismu Senatu napomenuo da u dijelu koji se odnosi na Sv. Lovreč nema niti jedne prepoznatljive granične oznake, osim onih smještenih uz sam kaštel. Naime, način obilježavanja graničnih crta – kamenjem, križevima urezanim u drvo ili uklesanim u kamen, topografskim znakovima i sl. – nije trajno mogao odolijevati zubu vremena, pa je transformacija ambijenta često skrivala ili brisala granične oznake. Iako je 1448. posebno povjerenstvo, sastavljeno od mletačkih i austrijskih predstavnika, donijelo odluku da se granica Sv. Lovreča obilježi kamenim stupovima i o tome sastavi posebna isprava, 110 godina kasnije, u Ca da Pesarovo doba, više se nije mogla pronaći niti jedna međašna oznaka.

Između pazinskih sela Kršikle, Boruta i Prviža s jedne te općine Draguč s druge strane, izbio je 1542. granični spor, ali su napori povjerenstva završili samo djelomičnim uspjehom: granica je obilježena, ali su se sukobi nastavili.

Podaci o odnosima između susjednih seoskih općina zabilježeni su i u urbaru Pazinske knežije iz 1578., gdje stoji da Kršikla i Butonega stalno vode sporove s općinom Grimaldom te da bi se trebalo nagoditi i izvršiti uređenje granice. Prviž se ne spominje, pa se može pretpostaviti da je ta granica tada bila mirna.

Primjer Grimalde potvrđuje da su se ponekad sporna zemljišta toliko zamršeno ispreplitala s granicom dviju država da je život ljudi na tom području bio vrlo neugodan. Takav je slučaj, primjerice, opisan 1603. u izvješću koparskog podestata i kapetana Antonija Basadonne, koji je proveo istragu kada je pazinski kapetan Bernardo Balbi optužio seljake iz Grimalde da obrađuju ne samo zemlju na diferencijama već i parcele koje su oduvijek bile samo pazinske. Optužio je i kostelskog markiza, koji je u srpnju 1603. s naoružanim seljacima sa svojeg feuda provalio do Kršikle i Butonege te uništio oranice zasijane žitaricama. Kavaljer Ascanio Amalteo je na zapovijed koparskog podestata i kapetana trebao provesti istragu, ispitati svjedoke i sastaviti zapisnik. U listopadu je stigao u Grimaldu i s povjerenstvom (u kojem su bili zapovjednik mletačkih postrojbi i poznavatelj područja Piero del Tacco, koparski notar i tumač za

⁴² Miroslav BERTOŠA, *Istra: Doba Venecije*, nav. dj., str. 467.-468.

Sl. 11. Križ na stijeni Krasàc ispod Podmerišća (foto: Slaven Bertoša)

Sl. 12. Izvor Črni vroćak ispod Podmerišća (foto: Slaven Bertoša)

hrvatski jezik Piero Gavardo, župan Grimalde Miho Paulović te trojica najstarijih seljaka Luka Blagonić, Ivan Ferenčić i Mate Bajoh) obišao sporno granično područje. Izvješće je pokazalo da se na samoj granici nalazilo nekoliko kuća mletačkih i nadvojvodinih podanika, oko kojih je kružila i djelomice ih presijecala granična crta. Mnoge su oznake bile nasilno uklonjene, zatrpane ili uništene, pa je uspješno pronađen samo dio njih (križevi, kopita, potkove, amblemi dviju vlasti). Svjedoci su spomenuli čije se kuće nalaze na jednoj, a čije na drugoj strani i tako je rekonstruirana granična crta. No, neki Kraljevci uzurpirali su parcele na općinskom području Grimalde, a poreznu desetinu plaćali pazinskom knezu. Bilo je i mletačkih podanika koji su porez davali u Pazin. Kostelski markiz s naoružanim je seljacima uništio ljetinu na spornim njivama zato jer je želio da se desetina plati njemu.

Zbog nepromirljivih gospodarskih suprotnosti u poremećenom međudržavnom susjedstvu, želja dviju vlasti da svi podanici žive u miru nije se mogla ostvariti. Čim bi se podanici jedne države dočepali komadića zemlje, najčešće u posjedu seoske općine, marljivo bi ga obrađivali i širili, a takvo se prisvajanje vršilo samovoljno, podmićivanjem ili uz pristanak lokalnih vlasti. U takvim se primjerima, dakle, radilo o prijelazu stranog podanika na tuđe zemljište i to bez priznavanja i izvršavanja podaničkih i poreznih obveza.

Podanici pazinskog kneza koji su prigrabili posjede na području Kostelskog markizata pripadali su sloju slobodnih seljaka koji su se tamo doselili nedavno, pa su bili oslobođeni dijela davanja. Istodobno su uživali zemljišta s obje strane granice i nastojali povećati svoje prihode. Kostelski markiz i mletačka vlast prešutno su tolerirali takve postupke, vjerojatno zbog inertnosti ili pretpostavke da će time steći nove podanike. No, seoska općina i pojedini seljaci bili su izravno ugroženi, pa to nisu mogli učiniti. Uzvrćali su istom mjerom, gledajući kako bi ugrabili parcele na susjednoj strani ili su osvetničkim prodorima odlazili u pljačku pokretne i nepokretne imovine.

I na području Grimalde takvi su sporovi trajali stoljećima. Iz pisma koparskog podestata i kapetana Anzola Morosinija iz 1678. saznajemo da je pazinski kapetan Cristoforo Rampel s oružanom pratnjom ko-

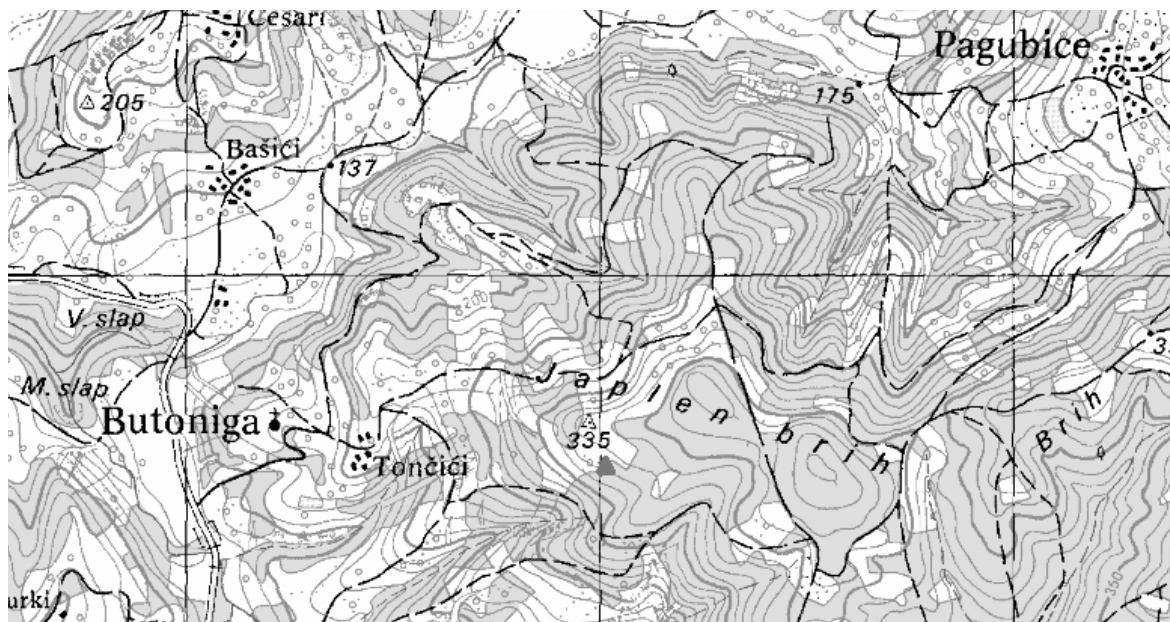
Sl. 13. Kaptaža izvora Črni vročak (sada: Črni vručki) ispod Podmerišča (foto: Slaven Bertoša)

Sl. 14. Kamen-graničnik na lokalitetu Kunfin na Japlen brigu (foto: Slaven Bertoša)

njanika i pješaka krenuo u obilazak granice oko Grimalde da bi pronašao međašne oznake na zemljištu za koje je smatrao da pripada pod njegovu upravu. Takvi prijeteći ophodi feudalnih vlasti među žiteljstvom su izazivali napetost i nemir. U istrazi koju je među seljacima kasnije proveo markiz Zuanne Gravisi, feudalni gospodar Grimalde, utvrđeno je da je Rampel ušao na mletački teritorij. Okupljenim je seljacima izjavio da to područje pripada pazinskom kapetanu i vlasnicima zemlje u kontradama Podmerišće, Pagubice i Sv. Andrija zaprijetio uništenjem ljetine ako poreze ne budu plaćali u Pazin. Demonstrirajući silu, Rampelovi su vojnici ušli na njive i izgazili dio usjeva. Kada im je požup Grimalde Luka Blagonić s praga svoje kuće dobio da ne gaze po žitu, Rampel mu je uzvatio da nije smio obrađivati tuđu zemlju. Požupovo upozorenje da se njiva nalazi na mletačkoj strani i da su je mirno obrađivali njegovi preci nije imalo nikakvog odjeka.

Kostelski vicekancelar Petar Sotolić sastavio je zapisnik s izjavama ispitanih seljaka i ta je građa vrlo značajno svjedočanstvo o političkim prilikama i manifestacijama napetosti, iracionalnosti i ljudske destruktivnosti u etnički i gospodarski vrlo sličnom svijetu, koji je državnim granicom bio podijeljen u dva antagonistička teritorijalna područja. Život seljaka oko nestabilnih mletačko-austrijskih kunfina često je ugrožavala pohlepa nositelja feudalnih vlasti oko granice, s malim jurisdikcijama, ali s velikom gramzivošću. Zaštita koju su dobivali nije mogla učvrstiti njihov položaj i smiriti prijeteću napetost u kojoj su živjeli, jer se najčešće svodila na rekognosciranje terena, granične ophode te pronalaženje i popisivanje međašnih oznaka. Unatoč tome, za povjesničara je ovaj potonji ritual uvijek zanimljivo svjedočanstvo i izvor novih spoznaja o vitalnosti čovjeka koji brani vlastiti životni prostor i u zapuštenim i obraslim lokalitetima pronalazi stara »zlamenja od termeni i kunfini«. Takvim je podacima ispunjen i spomenuti Sotolićev zapisnik. Primjerice, u kontradi Podmerišće nalazi se »živa stijena zvana Krasac« u koju su usječena dva križa i konjsko kopito kao znak da je tu tromeđa općina Grimalde, Draguča i posjeda austrijskog nadvojvode.⁴³ U Podmerišću se nalazi i kontrada Črni vročak, a uz nju živa stijena sa znakovima

⁴³ Obilazak terena 27. svibnja 2010., s arheologinjom dr. sc. Tatjanom Bradara i Nenadom Kuzmanovićem te Alfredom Dujanićem (1977.), kojem srdačno zahvaljujem na kazivanju i vođenju, pokazao je da su te oznake vidljive i danas.

Sl. 15. Položaj kamena-graničnika (označenog trokutom) na Japlen brijeh na suvremenom zemljovidu

u obliku križa i konjskog kopita koji Grimaldu dijele od Pazinske knežije.⁴⁴ Uz vodeni tok zvan Potòk, u kontradi Lesišćina, u kamenu su uklesana dva križa, kao granica Pazinske knežije i Kostelskog markizata. Na lokalitetu Polje, također u kontradi Lesišćina, u stijenu su usječeni križevi koji predstavljaju granicu

između Države Sv. Marka i pazinskog posjeda. Pod crkvom Sv. Andrije teče voda zvana Vročak, u kojoj se nalazi škrljja s međašem (uklesanim križem) na granici Grimalde i posjeda austrijskog nadvojvode. Kamen je djelomice razbijen, jer su ga Kraljevci i prije pokušavali iskopati; konjsko je kopito otučeno, ali se križ još vidi. U kontradi Pagubice, na visokoj su stijeni usječena dva križa koja dijele Grimaldu od Knežije. Dvije antagonističke sile nastojale su preko leđa istarskih seljaka rješavati međusobne sporove, što je ponekad dovodilo do krvavih i rušiteljskih razmjera.⁴⁵

Na uzvišenju Japlen brijeh iznad zaselka Tončići smješten je lokalitet Kunfin, gdje i danas stoji kamen-graničnik. Na brdu Sv. Antun (492 m), najvišem na tom području, između Grimalde i Previža, nalaze se ruševine nekadašnje crkve, a tim je mjestom nekad prolazila mletačko-austrijska granica. Crkva je imala dva ulaza, jedan na mletačkoj, a drugi na austrijskoj strani. Kada je 1995. u Pagubicama izgrađena kapela Sv. Antuna, dio kamenja prenesen je sa starih ruševina i ugrađen u novu crkvicu.⁴⁶

Sl. 16. Zarasle ruševine crkve Sv. Antona na tromeđi Grimalde, Cerovlja i Novaki (foto: Slaven Bertoša)

⁴⁴ Budući da je 2003. izvršena kaptaža izvora, tijekom koje su obavljani i radovi betoniranja okolnih stijena, prilikom spomenutog terenskog obilaska 27. svibnja 2010. navedene oznake nisu uočene.

⁴⁵ Miroslav BERTOŠA, *Istra: Doba Venecije*, nav. dj., str. 469.-478.

⁴⁶ Spomenuto područje pokazali su mi 1. travnja 2012. Matija Nežić (1985.) iz Maruškić kraj Buzeta te Majda Hreljak (1986.) i Marin Dušković (1986.) iz Pagubice, na čemu im najsrdačnije zahvaljujem. Matiji Nežiću zahvaljujem i na ucrtavanju mjesta graničnika

V. 5. Zamask

Granične kontroverzije, čiji početak seže još u razdoblje prije konačne mletačko-austrijske podjele Istre, odnosile su se i na selo Zamask koje je nekada čitavo bilo pod vlašću mletačkog podestata u Motovunu. Dio spora završen je 1535. podjelom sela na dva dijela, pa će se od tada nadalje ono u dokumentima tako i spominjati: »Selo Zamask, pola mletačko i pola carsko« (»Villa di Zumesco, mezza Veneta, mezza Imperiale«). Granična je crta doslovno prolazila polovicom sela, pa se župna kuća nalazila na motovunskoj (mletačkoj), a župna crkva na pazinskoj (austrijskoj) strani. Podjela se odrazila i u nazivu sela u službenim mletačkim dokumentima i svakodnevnom govoru tamošnjeg žiteljstva. Imenom »Zamasco« označavao se dio sela pod vlašću pazinskoj kneza, a nazivom »Zumesco« dio na mletačkoj strani. Od pazinskog je naziva nastalo hrvatsko ime Zamask, a od motovunskog talijanski oblik Zumesco.

Takav neriješeni pravno-politički položaj Zamaska zakomplicirao je i gospodarske odnose i svakodnevni život podanika. Nakon rata Cambraiske lige zamašćanski su Kraljevci desetinu plaćali kapetanu u Pazin, a zamašćanski Benečani su porez nazvan »podestaria« davali podestatu u Motovun. Kasnije je pazinski kapetan podanike koji su se našli na njegovom novostečenom posjedu prisilio da porez plaćaju njemu, a ne motovunskom rektoru. Jedino su novonaseljeni stranci na diferencijama polovicu davali u Pazin, a polovicu u Motovun. U vrijeme Tridentinske mirovne sentencije 1535. doneseno je nekoliko arbitražnih odluka koje su trebale ublažiti oštre razmirice na nekim spornim mjestima duž granice, a jedna od njih bila je da će Zamašćani koji su se podjelom sela našli na austrijskoj strani, podestariju ipak plaćati u Motovun.

Spomenuti koparski rektor i mletački poslanik za granice Anzolo Morosini u relaciji Senatu objašnjava da je »podestaria« zapravo zemljarina, a 30 godina kasnije Andrea Fini, također poslanik za granice, naziva je »starim običajem«. Tridentinska sentencija iz 1535. nije se poštivala, pa su sukobi oko plaćanja desetine izbili već 1539., te je na koncu sklopljen sporazum koji je omogućio nezakonito prisvajanje pašnjaka i njihovo pretvaranje u oranice na štetu interesa mletačkih podanika.

Problemi oko nepodijeljene zemlje, nesigurne granice, pomaknutih međaša i plaćanja desetine nastavili su se i dalje i nisu ih mogli riješiti nikakvi privremeni sporazumi. Gospodarski oblici života na tom su se prostoru toliko ispreplitali da ih granica nije mogla odijeliti u dva zasebna političko-pravna sustava. Zbog toga je sastavljač urbara Pazinske knežije 1578. unio niz podataka koji govore i o mletačkom, a ne samo austrijskom dijelu Zamaska. Prema urbaru, pod vlašću pazinskog kapetana živjelo je 15 seljaka koji su imali i obrađivali 64 žurnade⁴⁷ vlastitih i općinskih oranica. Livade su iznosile 18 žurnada i bile su privatne, a ne općinske. Vinograda je bilo 97 žurnada okopavanja. Za ta je zemljišta zamašćanska seoska općina plaćala tri fiorina, dva spuda⁴⁸ pšenice, dva spuda zobi i to jedan na dan Sv. Jurja i drugi na dan Sv. Jakova. Urbar je propisao i plaćanje novčane rente (po jedan fiorin na Sv. Jurja, Sv. Jakova i Sv. Martina) te naturalnih davanja (na Sv. Jurja i Sv. Jakova). Desetina od svih vrsta žitarica bila je podijeljena tako da se četvrtina davala crkvi, a ostalo pazinskom kapetanu, kojem su zamašćanski seljaci bili obvezni odvesti spomenuta davanja (u kaštel). Općini su pripadala dva stara⁴⁹ pšenice. I od vina se plaćala desetina, odnosno četvrtina crkvi. Urbarska obveza bila je i desetina od janjaca, od čega se četvrtina također davala crkvi. Od svakog stada ovaca davao se jedan sir.

Urbar je propisivao i rabote koje su bili dužni obavljati austrijski podanici: svaki je seljak po zapovijedi morao raditi jednu žurnadu na čišćenju livada, a za uzvrat je dobio hranu; također je bio dužan voziti desetinu žita i vina u Pazin.

Kako stoji zapisano u urbaru, mletačkih podanika u Zamasku nekad je bilo 17 (u vrijeme popisivanja urbarskih podavanja broj im se smanjio) i motovunskom rektoru plaćali su podestariju. Šume Brdo (*Berdo*), Slavovica (*Slauouiza*), Stasolak (*Stassolach*) i Brestovica (*Brestouizza*) koristile su se zajednički.

na karti Franciskanskog katastra.

⁴⁷ Žurnada je »dan oranja«, mjera za površinu koja je iznosila 0,2 hektara.

⁴⁸ Spud je stara mjera za žito i vino. U Zamasku, Motovunu i okolnim mjestima iznosio je 57,66 litara (Zlatko HERKOV, O istarskim šupljim mjerama od kraja XVIII. do polovice XIX. stoljeća, *Jadranski zbornik*, sv. X., Pula-Rijeka 1978., str. 377.).

⁴⁹ Star je mjera za žitarice, a u Zamasku i okolici iznosio je 83,03 litre (Z. HERKOV, *O istarskim šupljim mjerama*, nav. dj., str. 328.).

Sastavljači urbara htjeli su zapravo pokrenuti reviziju plaćanja daća pazinskom kapetanu od strane mletačkih podanika koji su zemlju obrađivali na austrijskom području. Smatrali su da je to moguće zbog nesigurnih granica na Motovunštini na kojima nema niti jedne pouzdane kamene oznake. Zamašćanski Kraljevci i Benečani, stoji u urbaru, mogu i dalje obrađivati i mletački i austrijski posjed »sukladno sa starim običajem«, ali na način da nadvojvodin podanik porez plaća u Pazin, a mletački u Motovun, bez obzira što obrađuje zemlju s druge strane granice. Prema tekstu urbara, pazinski su podanici to i činili, ali oni mletački obveze su podmirivali samo prema motovunskom podestatu te je urbarsko povjerenstvo smatralo da pazinski namjesnik treba poduzeti određene mjere da se ponovno uvedu podavanja koja mu pripadaju.

U XVI. stoljeću su obje vlasti, pazinski kapetan i motovunski podestat, isticali svoje pravo na ubiranje dijela poreza od podanika suprotne države, bez obzira na činjenicu da je Tridentinskom sentencijom spor bio riješen u korist mletačkog predstavnika. Zbog toga sukobi nisu prestajali, pa je u rujnu 1638. pazinski kapetan zaprijetio da će zaplijeniti imovinu svih seljaka koji obrađuju zemlju u diferencijama, a njemu ne plaćaju porez.

Zajednički posjed, Tridentinskom sentencijom prepušten i mletačkim i austrijskim podanicima, bio je veliki dolac okružen brežuljcima, nazvan Dol. Sporazum je odredio da trajno ostane pašnjak, ali su se još u XVI. stoljeću pojedine parcele počele pretvarati u oranice. God. 1638. prevladavale su njive zasijane žitaricama, dok je manji dio nekadašnjih pašnjaka pretvoren u vinograde. Mletački povjerenik za granicu Anzolo Morosini smatrao je da bi urod mogao biti i veći kada bi se zemlja temeljitije iskorištavala. Dok su Dol obrađivali starosjeditelji Zamašćani (mletački i austrijski podanici), tridentinske su se odredbe donekle poštivale. Ali kad je austrijski nadvojvoda, u težnji da sporno područje pripoji svojoj državi, počeo dovoditi koloniste, ravnoteža se brzo poremetila. Kad je Morosini 1678. obišao diferencije ispod Zamaska, zemlju je tamo obrađivalo 2/3 stranih, tj. nemletačkih podanika, koji su desetinu plaćali u Pazin. To je mletačkoj strani štetilo jer se smanjio broj seljaka-mletačkih podanika koji su koristili zajedničku zemlju, a općinska blagajna u Motovunu izgubila je dio prihoda, jer su novonaseljeni kmetovi porez plaćali pazinskom kapetanu. Cristoforo Rampel suočio se s optužbom da naseljavanjem novih obitelji, forsiranjem ženidbi s djevojkama i udovicama na mletačkoj strani i kupnjom zemlje pokušava potisnuti seljake motovunske općine i povećati svoje područje i prihode. Suprotno tridentinskim zaključcima, seljacima iz Kašćerge, svojeg baronalnog feuda, dao je na obrađivanje zemljište u plodnom zamašćanskom Dolu, pa se tim uzurpacijama selo Kašćerga znatno povećalo. Među došljacima su se nalazili i prebjezi iz mletačkog dijela Istre, koji su došli privučeni mogućnošću dobivanja plodnih parcela zemlje i bogatih pašnjaka.

Mletačke je rektore posebice pogađala činjenica da su neke doseljeničke obitelji iskorištavale šumu u mletačkom dijelu ispod Zamaska. Početkom 1708. povjerenik za granice Raimondo Fini u svojem je izvješću zabilježio da 20-ak obitelji iz Pazinske knežije tamo siječe hrastove, kida grane za stočnu hranu i kosi sijeno, a čuvare zastrašivanjem prisiljava da šute ili se prave da ništa ne vide, čime se nanosi šteta Arsenalu. Povjerenik je zapazio da se posječeni trupci ne koriste samo za vlastite potrebe, nego se i prodaju bačvarima po visokoj cijeni. Nekontrolirana sječa priječi obnavljanje stabala, pa šuma propada. Iako se protiv počinitelja štete izriču kazne progonstva, one ostaju bez stvarnog učinka.

I Raimondov brat Andrea Fini obišao je sporne diferencije, istaknuvši da se one sve više pretvaraju u zapuštena tla, »plodna samo po sporovima i svađama, a katkad i crvena od prolivene krvi«. Optužio je Pazince da se postupno proširuju na zajedničko područje i tako uzurpiraju teritorij koji im ne pripada. Osim toga, podanici, iako je to zabranjeno, prodaju ili mijenjaju imanja duž granice i tako izazivaju zbrku oko utvrđivanja kojoj državi što pripada, što općinskoj blagajni nanosi izravni gubitak. Sve je više seljaka koji za zemlju na motovunskom području, stečenu kupnjom ili nasljeđem, porez plaćaju pazinskom kapetanu. Gospodari Pazinske knežije tada su se osjećali već toliko snažnima da su svojim podanicima zabranjivali plaćanje poreza mletačkoj strani i prisiljavali ih da čitav iznos daju u Pazin, što se jasno vidi iz popisa knežijskih prihoda iz 1732. Premda nisu poznati precizniji podaci o приходima koje je mletačka strana imala iz Zamaska, detalji iz izvješća graničnih providura pokazuju da su se oni stalno smanjivali. Dok je 1665. čak 38 obitelji desetinu plaćalo u Motovun. 1717. njihov je broj spao na 16.

Pozivanjem na stare listine o razgraničenju, mletačka je strana pokušavala obraniti svoj teritorijalni integritet i zaštititi gospodarske interese svojih podanika, ali u tome nije imala mnogo uspjeha. Lokalne isprave o ophodima i raznovrsna »zlamenja« u drugoj polovici XVII. i tijekom XVIII. stoljeća gubili su značaj, a nasrtaji na tuđi teritorij, kao i njegova obrana, počeli su ovisiti o podmićivanju, prijeverama i gruboj sili.⁵⁰

V. 6. Kašćerga

Tal. Caschierga, njem. Kaiserfeld, uz susjednu je Padovu, zaselak nastao oko crkve Sv. Antuna Padovanskog, bila malo selo na granici Pazinske knežije i općine Motovun. Taj mali feudalni posjed od srednjeg je vijeka do XVI.-XVII. stoljeća promijenio mnogo gospodara. Prema urbaru iz 1489. u Kašćergi je živjelo samo šest osoba, pa je bila oslobođena plaćanja novčanog davanja. Statistički popis iz 1508., nastao tijekom kratkotrajne mletačke vlasti nad Pazinskom knežijom, pokazao je da u naselju živi 12 žitelja. Kolonizacijska nastojanja povećala su njihov broj posvuda u Istri, pa tako i ovdje: prema popisu iz 1571. zabilježeno je 21 ognjište.

Tridentinska sentencija o razgraničenju Kašćergu spominje kada njezinim seljacima dopušta kositi sijeno u diferencijama u Zamaskom dolu, ali samo za vlastite potrebe, odnosno prehranu krupne stoke, dok su Motovunci i Pazinci uživali zajedničko pravo ispaše i kosidbe. Iako su, dakle, Kašćergani dobili ograničeno pravo korištenja sjenokoša na spornom posjedu, povećavanjem broja seljačkih obitelji javila se potreba za širenjem oranica i livada. Stalna težnja feudalnih vlasti za povećanjem prihoda mogla se ostvariti naseljavanjem i intenziviranjem ratarske i stočarske proizvodnje. Povećani porezi seljake su prisiljavali da uredi postojeće zemljišne površine, ali i da uzmu one parcele oko granice koje su kao sporne stoljećima stajale poluiskorištene. Zato su Kraljevci češće uzurpirali zemlju u diferencijama negoli Benečani. U nezakonitom iskorištavanju spornih parcela uz granicu sudjelovali su, dakako, i seljaci iz Kašćerge.

Arhivski izvori iz XVII. stoljeća, posebice iz doba Uskočkog rata, donose više vijesti o Kašćergi, jer selo tada postaje važno uporište napada na mletački dio Istre te meta osveta mletačkih seljaka i postrojbi crne vojske. Nekoliko je puta bila spaljena i opljačkana.

Pazinski je kapetan 1638.-1639. izdao nekoliko zapovijedi da posjednici imanja uz granicu i s jedne i s druge strane desetinu moraju plaćati carskoj komori. No, odluke se nitko nije pridržavao, pa je 1661. grof Porcia, gospodar Pazinske knežije, u Beč poslao »Memoriale« s upozorenjem da neriješeno pitanje plaćanja desetine stvara zbrku u odnosima između vladara i podanika.

Rašporski kapetan Andrea Valier pregledao je 1666. dokumente u općinskom arhivu u Motovunu i ispitao svjedoke koji su živjeli oko granice. U službenom izvješću Senatu naveo je da seljaci iz Kašćerge prelaze preko granice, obrađuju zemlju i podižu štale i u diferencijama i na mletačkoj strani. Tvrdnje je potkrijepio pisanim, usmenim i materijalnim dokazima. Feudalni gospodar Kašćerge nad uzurpiranim posjedima proširuje svoju vlast, a iznos desetine koja se plaća u Motovun stalno se smanjuje. Sukobi i ubojstva ne prestaju.

Napetost oko međa neprestano se povećavala, pa je 70-ih godina XVII. stoljeća selo Kašćerga, pored Zamaska i Grimalde, bilo među najspornijim točkama razgraničenja. Mletačka Republika tada je bila u ratu s Osmanlijama, pa su diplomatski i državnopravni pokušaji rješavanja sporova odgođeni, no time se zaoštreni odnosi i otvoreni sukobi uopće nisu ublažili. A kada je 1668. na zamolbu tajnika carskog poslanstva izabrano novo povjerenstvo za granična pitanja u Istri, mletački je predstavnik upozorio svoju vladu da u tijeku borbi s Osmanlijama ne bi trebalo zaoštrevati raspravu s austrijskim nadvojvodom o istarskim spornim granicama, jer bi ona zbog pritiska i teške ratne situacije sigurno završila u korist druge strane. Zato je Senat poslušao savjete svojeg predstavnika i oglušio se na poziv carskog poslanstva.

Austrijskoj je strani mletačko izbjegavanje pregovora bilo jasan znak slabosti Serenissime, pa su upravo tada izvršena nova prisvajanja tuđih posjeda. Seljaci iz Kašćerge i drugi Kraljevci dovodili su na

⁵⁰ Miroslav BERTOŠA, *Istra: Doba Venecije*, nav. dj., str. 478.-485.

Sl. 17. Brda oko Kašćerge kojima je išla mletačko-austrijska granica (foto: Slaven Bertoša)

Motovunštinu velika stada koja su pasla po općinskoj zemlji, njivama zasijanima žitaricama i šumama gdje su pastiri sjekli grane i davali ih stoci na brštenje, pri čemu se nije poštovalo ni dragocjene hrastove. Obiteljima se prijetilo da desetinu moraju plaćati u Pazin, pa su mnoge napuštale ugrožene parcele i otišle na drugo područje. Zato su mletački predstavnici uočavali da se broj podanika u mletačkim mjestima uz granicu smanjuje, a stanovništvo na pazinskoj strani povećava. Taj je proces najuočljiviji bio baš u Kašćergi. Međutim, iako je fluktuacija žiteljstva bila prilično velika, općinska zemlja u Kašćergi i susjednim selima bila je skućena, s malo oranica i pašnjaka. Relativno brzim iscrpljivanjem postojećih mogućnosti, ponovno je dolazilo do opadanja naseljenosti.

I primjer Kašćerge pokazuje da su pred uzurpacijama zemljišta u diferencijama, pa čak i na područjima koja su bez sumnje bila njihova, mletačke vlasti, jednako kao i one austrijske, bile potpuno nemoćne.

Vojsku nisu smjele koristiti da ne izazovu međunarodni sukob, a diplomatska nastojanja uglavnom su bila bez rezultata.⁵¹

Kameni međaši primijećeni su na lokalitetima Levanjevica i Konopišće, na nadmorskoj visini od oko 440 m, jugozapadno od Kašćerge, kuda je prolazila mletačko-austrijska granica. Graničnici su se koristili i kasnije, u doba habsburške vlasti nad Istrom.⁵²

V. 7. Muntrilj

I na ovom su području postojale brojne diferencije, a uz njih i muntriljska Finida (*Finida di Montrevo*) koja je prema svjedočanstvu mletačkih rektora bila na području pod Venecijom. Između muntriljske općine i motovunskog podestata s jedne, te pazinskog kapetana i susjednih Kraljevaca iz kontrade Brečevac s druge strane, postojali su neprestani sukobi. Sporni lokalitet bila je i kamena lokva Kraljica (*Lago sassoso detto Cralizza*), tzv. nova diferencija, koju su nakon uklanjanja kamenih međaša otvoreno svojatali pazinski podanici iz kontrade Brečevac.

O tim su se sporovima i sukobima sačuvale samo povremene i kronološki relativno kasne vijesti. Poslanik za granična pitanja Raimondo Fini utvrdio je 1696., prilikom obilaska granica, da su Kraljevci zauzeli Finidu te da naoružani pastiri danonoćno čuvaju njezine sjenokoše. Pazinski podanici povremeno pale šume na Finidi, kako bi izrasla što sočnija trava za njihovu stoku. S oružjem u rukama provaljuju do polovice Muntriljskog dola, napadaju pastire i otimaju stoku.

I Andrea Fini, Raimondov brat, u izvješću iz 1708. ističe nastojanja Kraljevaca da prošire svoj životni prostor. Muntriljci se najčešće sukobljavaju s morlačkim obiteljima nastanjenima na rubu Pazinske knežije, posebice s rodovima Brečevac oko crkve Sv. Martina na Tinjanštini, gdje su uklonjeni kameni međaši, pa se uzurpirao dio zemlje na mletačkoj strani, a granična crta pomaknuta je u unutrašnjost mletačkog područja.

O nasrtajima pazinskih podanika iz kontrade Brečevac htio se osobno uvjeriti koparski kapetan i podestat Nicolò Contarini. Došao je u Motovun kako bi pregledao sačuvane listine o granici i ispitao

⁵¹ Isto, str. 485.-489.

⁵² Obilazak terena obavljen je 7. listopada 2010., a kazivači su bili Mladen Selar (1964.) i Izabel Selar (1989.) iz Motovunskih Novaki, kojima zahvaljujem na susretljivosti i davanju korisnih podataka. Pokazivanju kunfina nazočili su i arheologinja dr. sc. Tatjanom Bradara te Nenad Kuzmanović.

svjedoke. U svojem je izvješću Senatu zabilježio da je skupina seljaka iz Tinjana razbacala kamenje uze-to s gromača po njivi zasijanoj žitaricama i tako je uništila. Iz straha da im se to ne dogodi, nekoliko je muntriljskih seljaka napustilo obrađivanje svojih zemljišnih parcela smještenih u blizini granice.

Takvi iracionalni obračuni oko spornih parcela na granici, posebice ako su bili osvjetnički, unosili su nemir među žiteljstvo i jačali tzv. banderijsku svijest: mletački lav protiv dvoglavog orla.⁵³

V. 8. Sv. Lovreč

Uz motovunsku skupinu diferencija, problematične su bile i četiri sporne točke na Sutlovreštini: Finida, Rušnjak, Sv. Silvestar i Fontanele. Pretvorile su se u teatar međusobnih napada, pljački, paleža, uništavanja, postavljanja zasjeda, otimanja stoke i ubojstava.

Providuri za granična pitanja uspjeli su prikupiti opsežnu dokumentaciju o sutlovrečkim kontroverzima, no ona nije sva sačuvana do danas. S odobrenjem Senata, u Istru su dolazili mnogobrojni poslanici koji su u općinskim arhivima tražili listine o sporovima, obilazili granicu i ispitivali svjedoke, a svoja izvješća dostavljali u Veneciju.

Tridentinska je arbitraža i ovdje ostavila mnogobrojne diferencije, a nakon pojačane kolonizacije granične su se razmirice još više zaoštrile. Građu o spomenutim sutlovrečkim diferencijama prikupio je 1710. Benedetto Baseggio, kancelar mjesnog podestata, te je dostavio providurima za granična pitanja. Ukazao je na veliku nesređenost zbirke kodeksa o sporovima i odlukama povjerenstava za razgraničenje. Osim njegovih, do našeg su se doba sačuvali i drugi izvorni podaci.

Finida je bila prava diferencija, tj. zajedničko zemljište namijenjeno ispaši stoke. Sutlovrečki je podestat optužio Kraljevce da je prisvajaju i na nju stalno dovode velika stada stoke koja uništava travnjake na mletačkoj strani. Zato seljaci iz Baderne nemaju čime hraniti stoku, iako su na tim livadama nekada kosili preko 500 kola sijena. Uz to, Kraljevci naseljeni uz granicu kradu sijeno i prodaju ga pazinskom kapetanu. Najstarija isprava o Finidi potječe iz 1541., kada ju je podestat Zuanne Surian posebnom terminacijom dodijelio »novim stanovnicima«, posjednicima velikih stada stoke, koji su na lokalitetu Monte Paderno osnovali selo Badernu. Budući da podestati tada još nisu mogli davati zemlju kolonistima, Senat je tu odluku poništio, ali im je na žalbu morlačkih glavara duždu, Finidu ipak ustupio za pašnjak. Spor je najprije izbio između sutlovrečke i motovunske općine zbog plaćanja daća, a rješavao se pred Vijećem četrdesetorice u Mlecima. God. 1555. organiziran je ophod Finide s predstavnicima vlasti i naroda te su utvrđene njezine međe. Mnogo teži i dugotrajniji bili su međudržavni sporovi oko Finide. Seljaci iz Sv. Lovreča i Baderne plaćali su posebne poljare (saltare) koji su pazili da stoka s pazinskog područja ne uđe u njihov dio pašnjaka. Kada su ovi 1575. na mletačkom dijelu Finide zatekli stoku tinjanskih seljaka, nekoliko uhvaćenih volova i krava otjerali su u Sv. Lovreč zahtijevajući odštetu. Općina Baderna tražila je da Tinjanci plate za sva grla stoke koja su viđena na Finidi, ali je pazinski kapetan pristao podmiriti štetu samo za onu zaplijenjenu. Početkom 80-ih godina XVI. stoljeća sporne su međe na Finidi pokušavali riješiti rašporski kapetan Gabriel Emo i riječki kapetan Leonardo Attimis, koji su pozivanjem na stare listine nastojali osigurati prava vlastitih podanika. Na kraju pregovora donijeli su odluku da se sporno područje podijeli na pola, ali je pazinski kapetan to sprječio te je problem ostao neriješen. Opet se zaoštrio 1588. kada su čuvari Finide na mletačkom dijelu livade zatekli stoku koja je pripadala obiteljima naseljenim s druge, austrijske strane granice. Tu tinjansku stoku doveli su pripadnici rodova Antolović i Bašić, a poljari su je htjeli odvesti u Sv. Lovreč i vezati za stup srama (berlinu) dok vlasnici ne plate globu. No, iz zasjede ih je napala naoružana skupina Tinjanaca te im preotela stoku. Iz zapisnika pohranjenog u arhivi sutlovrečkog podestata Marca Bollandija vidi se da je Finida bila podijeljena na tri dijela: jedan je pripadao Pazinskoj knežiji, drugi Državi Sv. Marka, a treći je bio diferencija, tj. nepodijeljeno sporno područje koje je tridentinska arbitraža predala na korištenje objema stranama. Osnovni uzrok sukoba bila je skučenost gospodarski uporabivog prostora i težnja za ekspanzijom prema susjednom teritoriju. Spor oko plaćanje kazne za uhvaćenu stoku izbio je i 1597. Sutlovrečki podestat Nicolò Pasqualigo odbio je zahtjev pazinske

⁵³ Miroslav BERTOŠA, *Istra: Doba Venecije*, nav. dj., str. 489.-492.

Sl. 18. Lokva Šprahovica na mletačko-austrijskoj granici (foto: Slaven Bertoša)

strane da se globa plaća samo za zaplijenjenu stoku zatečenu na Finidi, jer su se tako smanjivali prihodi od odštete, ali i količina raspoložive trave na mletačkom području. Budući da je gospodarski život bio mnogo intenzivniji nego li je to moglo podnijeti usko granično područje, novi ugovori i novi oblici gospodarskih odnosa za sobom su povlačili i nova sumnjičenja, nove napetosti i nove razmirice. Poseban slučaj bila je lokva Šprahovica koju je podestat Pasqualigo dao u zakup seljaku Jakovu Radoviću iz Sv. Lovreča, smatrajući da ona ne pripada Finidi, tj. da nije diferencija. Kada je koncem XVI. stoljeća Radović počeo obrađivati i zemlju oko lokve, općina Baderna ga je preko svojih poljara optužila da je pašnjak pretvorio u oranicu i osporila ugovor o zakupu. U istrazi su svjedoci potvrdili da se Šprahovica nalazi unutar Finide i da je ugovor o zakupu protuzakonit. Tinjanci su čak utvrdili da se dio zemlje koju su počeli obrađivati Radovićeви nasljednici proteže na njihov dio Finide.

Zato je sutlovrečki podestat 1602. organizirao ophod međa i ustanovio da izjave Tinjanaca nisu točne i da se Radovićevo zemljište nalazi na mletačkom dijelu Finide. Potom je 1603. u općinskom arhivu pronađena isprava koja pokazuje da Radović i njegovi nasljednici nisu nasilno preorali pašnjak oko Šprahovice, jer se to zemljište nekad obrađivalo, a korisnici su plaćali porez. No, kasnije je oranica zapuštena i na njoj je izrasla trava, pa se pejzaž izjednačio s okolnim livadama. Novi spor oko Finide izbio je 1611., kada su mletački poljari uhvatili konja Marka Antolovića iz Tinjana i odveli ga u Sv. Lovreč, unatoč suprotstavljanju vlasnika koji nije htio platiti odštetu, pa je podestat konja na kraju prodao na dražbi. God. 1625. župan Baderne prijavio je sutlovrečkom podestatu seljake s mletačkog i nadvojvodinog graničnog područja koji su u Finidi, zapuštenoj i bez poljara, pokosili sve sijeno za vlastite potrebe. Podestat je zapovjedio da se sijeno zaplijeni i preda općini Baderni, unatoč žestokom suprotstavljanju Tinjanaca koji su tvrdili da je sijeno pokošeno i u njihovom dijelu Finide. Sporovi s tinjanskim rodovima Bašić i Antolović neprestano su se vodili kroz cijelu drugu polovicu XVII. stoljeća. Plaćanje zemljarine sa spornih parcela stalno je zaoštravalo međusobne odnose Kraljevaca i Benečana. Pretenzije pazinskih kapetana na dijelu Finide koji je mletačka vlast smatrala svojim ili barem zajedničkim područjem, poklapale su se s interesima njegovih seljaka, jer su i oni nastojali proširiti pašnjake i oranice svojega gospodarski uskog zavičaja. Kraljevci su od mletačkih podanika tražili da zemljarinu plaćaju u Pazin ponajprije zato što bi to značilo priznavanje suvereniteta Pazinske knežije nad spornim zemljištima. Vandalski nasrtaji Kraljevaca, poduzeti na Finidi s tim ciljem, detaljno su opisani i u izvješću koparskog podestata i kapetana Zuanne Foscarija iz kolovoza 1717. Potom su nova doseljavanja oko Sv. Lovreča, Baderne, Tinjana i Kringe u XVIII. stoljeću povećala seosko stanovništvo, ali i stada stoke. Pašnjaci na Finidi postali su premali, pa je pašnjake i sjenokoše iskorištavala ona strana koja je raspolagala jačom silom. Prema izvješću Andree Finija iz 1708., tada nastala nestašica sijena imala je velike posljedice: smanjio se broj volova, zemlja se obrađivala s većim naporom i slabijim učinkom, urodi su manji, a životni uvjeti sve teži. I u to su doba rodovi Antolović, Bašić, Kalčić, Monfardin i Terlević izgradili stancije i gotovo svakodnevno tjerali stoku na mletački dio Finide, kosili sijeno na njoj i obrađivali sporne oranice, uz neprestane sukobe dviju strana. Čak je 50 tinjanskih volova u lipnju 1708. bilo vezano za berlinu na glavnom sutlovrečkom trgu, nakon što ih se otjeralo s mletačkog dijela Finide. Andrea Fini u izvješću Senatu istaknuo je i jaku želju pazinske strane da se dočepa mletačkog sela Baderne, u kojem ima stotinjak kuća i 400-tinjak muškaraca »sposobnih za oružje«.

Druga sporna točka, kontrada Rušnjak, nalazi se sjeveroistočno od Sv. Lovreča. Za razliku od Finide, koja je sporni lokalitet bila i prije Tridentinske mirovne sentencije, Rušnjak je to postao kasnije, tek po-

četkom XVIII. stoljeća. Tada su ga Kraljevci pretvorili u »novu diferenciju« i proglasili ga »zajedničkim područjem«. Prema starom sutlovrečkom statutu, koji se nije sačuvao, kontrada Rušnjak pripadala je Mlečanima, a mjesni je podestat imao pravo ubiranja zemljarine. No, Kraljevci nisu poštovali činjenicu da je to područje bilo od davnina mletačko, već su pogazili međe i počeli uništavati nasade i urod te prijetiti seljacima da zemljarinu moraju davati u Pazin. Kao lokalitet sutlovrečke općine, Rušnjak je zabilježen i u kršanskom prijepisu Istarskog razvoda i to kao »Rušin breg«. Buzetski notar Ivan Snebal i u talijanskom prijevodu iz 1548. ostavlja gotovo neizmijenjen hrvatski naziv lokaliteta – Rosin breg. Izvorni je naziv bio Rusi breg, tj. Crveno brdo, tal. Monterosso, pa zato talijanski naziv omogućuju autentičnu etničku rekonstrukciju hrvatskog toponima.⁵⁴

Kontrada Sv. Silvestar je zemljište oko istoimene crkve, također sjeveroistočno od kaštela. Prema starijim ispravama, i tu je sutlovrečki podestat ubirao godišnju zemljarinu, a Kraljevci su taj teritorij proglasili diferencijom i prijetnjama prisilili dio podanika da porez prestanu plaćati.

Na područje oko crkve Sv. Silvestra nadovezuje se kontrada Fontanele. Ni ona nije bila sporna u doba Tridentinske sentencije, iako su je takvom Kraljevci nastojali pogrešno prikazati. I tamo su seljacima prijetili paljenjem ljetine, ne budu li zemljarinu plaćali pazinskom kapetanu.

I druge »stare« i »nove« diferencije oko Sv. Lovreča bile su sporne dugo vremena. Sukobi su osobito oštri bili 1582. kada su na njivi Pave Matošovića uništeni usjevi. Tada je Tinjanac Ivan Vučić zasijao zemlju u diferencijama, no kada su žito i konoplja dozreli, sutlovrečki je podestat zapovjedio da se urod izgazi konjima i posiječe sabljama. Pazinski je kapetan odgovorio tako što je kaznio progonstvom sve podanike nastanjene na sutlovrečkom području. Takva je kazna bila osobito opasna, jer je svatko mogao nekažnjeno ubiti bilo kojeg seljaka-prognanika kada dođe na pazinsko područje. Mletačka je vlada tada zapovjedila sutlovrečkom podestatu da pokrene istragu i uz pomoć svjedoka utvrdi rasprostriranje granične crte. Među svjedocima su bili i Pave Matošović i njegov brat Ivan; sa županom i predstavnikom mletačke vlasti izvršili su ophod spornog područja i uočili nasilna uklanjanja međašnih oznaka, njihovo oštećivanje ili prikriivanje te mijenjanje konfiguracije tla i točaka na njemu koje su služile kao »zlamenje«. To je otkriće sutlovrečkog podestata navelo da objavi javni proglas i pozove sve seljake pazinskog područja da zajednički pristupe graničnom ophodu. Pazinski je kapetan, međutim, odredio da svaku od 20 seoskih općina na njegovom području zastupa po šest predstavnika. Svi su se okupili u Kringi, čiji je župan odmah izjavio da se tromeđa između njegovih sela, Dvigrada i Sv. Lovreča nalazi točno kod stijene nazvane Baba⁵⁵, što se poklapa s navodom u Istarskom razvodu, kada je pisar Mikula Gologorički istaknuo da su križevi urezani u kamen upravo u ophodu u kojem je on nastupio kao notar. Ali, osim tinjanskog i križanskog župana, ostali sudionici ophoda nisu ništa znali o protezanju granične crte. Vjerojatno je pazinski kapetan namjerno izabrao seljake mlađe dobi ili one koji su se doselili kasnije, pa nisu poznavali međe. Tako se osigurao od nepoželjnih izjava koje su svjedoci morali davati pod zakletvom. Zbog toga je pokušaj razvodnog ophoda završio neuspjehom te je sutlovrečki podestat svim nazočnim seljacima odlučio javno proklamirati mletačku verziju granične crte. No, seljaci iz Pazinske knežije nisu se pojavili zakazanog dana, napustili su ophodni skup i pobjegli svojim kućama, spasivši se tako od kazni svojeg feudalnoga gospodara, mada ne i mletačkog rektora. Naime, nakon propasti pregovora, podestat Sv. Lovreča odgovorio je pazinskim vlastima istom mjerom: prognao je iz mletačke Istre sve seljake nastanjene u Pazinskoj knežiji te objavio pravo na nagradu svakome tko ih ubije, jer je tako već prije učinio pazinski kapetan protiv mletačkih podanika. Proklamacija o progonstvu imala je veliki odjek: nadvojvoda Karlo poslao je u Veneciju posebnog izaslanika koji je uspio isposlovati obostrano ukidanje tako drastičnih odluka. No, primirje je trajalo samo jedan dan. Čim je Ivan Vučić ponovno zao-
rao zemlju na lokalitetu Valica, diferenciji koju su svojatali Kraljevci, a štitilo ga je stotinjak naoružanih ljudi, odnosi dviju strana naglo su se pogoršali i kada su žitarice dozrele, sutlovrečki podestat odmah je

⁵⁴ Miroslav BERTOŠA, Arhivsko iščitavanje toponima. Dva istarska primjera: Livade i Rušnjak, *Folia Onomastica Croatica*, knj. 10., Zagreb 2001., str. 23.-31.

⁵⁵ O stijeni Babi usp. Anton MEDEN, Nuove testimonianze araldiche e di confine, *La Ricerca – Bollettino del Centro di Ricerche Storiche di Rovigno*, anno XII, numero 38-39, Rovigno, dicembre 2003, str. 3.-4.

zapovjedio da se unište. Sukob oko Valice nastavio se i dalje: Tinjanci su tamo uporno sijali žito, sirak i konoplju, a Sutlovrečani bi uništavali dozrele usjeve. Istodobno su obje strane objavljivale i ukidale presude o progonstvu podanika s jedne i druge strane granice.

Sutlovrečke granice išle su od spomenute stijene Babe (tromeđe Sv. Lovreča, Kringe i Dvigrada) do lokve Trnovice (tromeđe Sv. Lovreča, Motovuna i Pazina). Lokva Trnovica (ili Trnova lokva) nalazila se na tridentinskoj crti razgraničenja, u blizini Rušnjaka, odnosno »jedan hitac iz pištolja« udaljena od sporne Finide. Pokraj nje, na živim su stijenama bila uklesana »zlamenja« koja su označavala završetak općinskog područja i dijela državne granice. Sporovi oko lokaliteta u blizini Trnove lokve nisu prestajali, jer se radilo o terenu velike gospodarske važnosti, pa niti jedna strana nije drugoj htjela prepustiti isključivo pravo uživanja. Toga su bili svjesni i članovi tridentinske arbitraže, pa su ih ostavili na zajedničko korištenje seljacima s obje strane granice. No, uzurpiranje posjeda na suprotnoj strani, ispaša stoke na tuđim livadama, njezina krađa i međusobno optuživanje trajali su stoljećima, zapravo sve do propasti Mletačke Republike.⁵⁶

VI. ISTARKE DIFERENCIJE U PRVOJ POLOVICI I SREDINOM XVIII. STOLJEĆA

Preko dva stoljeća poslije Tridentinske mirovne sentencije, lokalitete i krizna žarišta duž mletačko-austrijske granice u Istri opisao je u svojem izvješću Senatu 1750. koparski fiškal Cristoforo Tarsia. Taj dokument sadrži niz zapažanja iz kojih je jasno vidljivo da se suština mletačko-austrijskih razmirica tijekom vremena uopće nije promijenila te je i dalje ostajala nerješivom.

Tarsia je obišao graničnu crtu od rječice Glinščice do uvale Stupovac i opisao glavne lokalitete sporne granice. Prvi sporni teritorij bio je oko Milja i Kopra, a predstavljala ga je rječica Glinščica između mletačkog Milja i habsburškog Trsta. Tu su sukobi neprestano trajali od Uskočkog rata. Trščani su pokušavali pregraditi riječno korito i skrenuti vodu prema dijelu pod Venecijom, a zatim zauzeti prostor između starog i novog korita. Uz pomoć vojske, mletački su podanici onemogućili takva nastojanja. Od Glinščice se crta nastavljala uz cestu koja vodi kroz selo Mačkovlje, tako da žitelji nastanjeni s južne strane puta priznaju mletačku vlast, a oni nasuprot austrijsku. Između podanika stalno dolazi do sukoba. Česti su sporovi između sela Ospa i kaštela Socerba. Granična se crta prostire do mletačke Gabrovice, a fiškal Tarsia optužuje nadvojvodine podanike da su uništili dio graničnih oznaka duž ceste. Upozorio je mletačku vladu da se u uredu koparskog podestata i kapetana nalaze isprave nastale nakon Wormskih kapitula i Tridentinske sentencije, iz kojih se vidi da su obje strane spomenutu cestu smatrale pravom granicom. Stalni sukobi traju i između mletačkog sela Rožar i austrijskog Črnog Kala, gdje su Kraljevci Benečanima oteli nekoliko zemljišnih parcela. Žitelji sela Lonke žive u miru sa susjednim nadvojvodinim Podgorjem, iako se seljaci iz Podgorja žestoko svađaju sa susjedima u mletačkom Popehu. Česte su krađe i otimanja stoke, ubojstva i nasilna uklanjanja međašnih oznaka. Ostala pogranična sela, sve do područja pod upravom Rašporskog kapetana, sa susjedima žive u miru.

Druga granična crta odnosi se na naselja Rašporskog kapetanata. Tamo su na mletačkoj strani sela Brest, Dane, Lanišće i Brgudac te kašteli Roč, Hum i Draguč, a na austrijskoj sela Jelovice, Vodice i Semić te kaštel Lupoglav. Stanovnici Roča najviše se svađaju s nadvojvodinim podanicima, odnosno seljacima iz Semića i Lupoglava, feudalnog posjeda barunske obitelji Brigido. Tzv. Rašporsku crtu presijecaju dva sela u Kostelskom markizatu – Marčenegla i Grimalda. Između tih sela i onih na austrijskoj strani (Cerovlje, Kršikla i Butonega) traju neprestane nesuglasice. Od Kostelskog markizata granice se prostire do kaštela Vrha i dalje do Motovunske šume, a potom presijeca u dva dijela selo Zamask.

Kod Zamaska započinje treća, tzv. Motovunska granična crta, oko koje se također događaju vrlo žestoki sukobi koji objema stranama nanose golemu štetu. Granice oko Motovunskih Novaka i Berma, tvrdi Tarsia, mirne su i podanici se vlastima ne žale. Međutim, područje oko Muntrilja poprište je velikih sukoba. Seljaci iz sela oko Kašćerge, Trviža i Tinjana vrše stalna posezanja za teritorijem na mletačkoj strani, kršeći tuđa prava.

⁵⁶ Miroslav BERTOŠA, *Istra: Doba Venecije*, nav. dj., str. 492.-506.

Sl. 19. Autor članka Slaven Bertoša pored kamena-graničnika na lokalitetu Triangla kod Draguzeti (foto: Aldo Osip)

Sl. 20. Autor članka Slaven Bertoša pored kamena-graničnika kod zaselka Mengiči (foto: Davor Folo)

Cristoforo Tarsia iznosi mišljenje da je sukobe nemoguće spriječiti i zato što je službena arhivska dokumentacija o sporazumijevanjima vrlo nepouzdana i kontroverzna, a neriješena imovinsko-pravna pitanja između dviju strana raspiruju razmirice i otvaraju nova žarišta sukoba. Tarsia je posvjedočio da su Pazinci pred arbitražnim povjerenstvom isticali »ispravu o razgraničenju iz 1325.«⁵⁷, a mletačka je strana osporavala njezinu autentičnost. Za nadvojvodino je povjerenstvo to bila »hvalevrijedna listina«, a duždevi su predstavnici tvrdili da je »sumnjiva kao falsifikat, s mnogim besmislicama i nepomirljivim proturječjima«. Mletački povjerenici za granična pitanja pokušavali su austrijskim suparnicima nametnuti zaključke mirovnog ugovora iz 1344., prema kojem se obje strane u sporu slažu da će za sve buduće razmirice vrhovni arbitar biti mletački dužd. S obzirom da je od tada prošlo preko 400 godina, Tarsia je predložio nove kriterije razgraničenja: utvrditi na terenu stare međašne oznake postavljene Tridentinskom mirovnom sentencijom. Ali, kako svjedoče mnogobrojni dokumenti bogatih fondova različitih pismohrana, poglavito Državnog arhiva u Veneciji, za takav je pokušaj bilo prekasno.

Motovunska granica završavala je čuvenom lokvom Trnovicom, kod koje je počinjala i međašna crta između Pazinske knežije i sutlovrečke općine. Između mletačkih sela na toj tzv. sutlovrečkoj crti razgraničenja (Baderne, Katuna i Nove Vasi) te pazinskih naselja (Kringe i Tinjana) vlada neprestana napetost.

Dvigradska granična crta dijeli mletački Barat te pazinsku Kringu i Žminj, ali ta je granica tada bila bez sukoba i ophoda arbitražnih povjerenstava, jednako kao i ona s gospoštijama Savičentom i Barbanom.

Ni sutlovrečka granica tada nije bila problematična, ali je nešto sjevernije, prema Baderni, situacija bila vrlo zaoštrena.

Posljednji dio granice mletačkih s nadvojvodinim posjedima išao je Barbanštinom i rijekom Rašom, obilazio Labinštinu i izlazio na more u uvali Stupovac podno Plominskog Zagorja. Na mletačkoj su strani sela Sv. Nedjelja, Sv. Martin i kaštel Plomin, a na austrijskoj kašteli Žminj i Brseč te gospoštije

⁵⁷ Radilo se, dakako, o znamenitom Istarskom razvodu.

Šumber, Sutivanac, Kršan i Kožljak. Prva dva drži barun Brigido, trećeg barun Rampel, a posljednjeg knez Auersperg. Tarsia navodi da svi ti podanici poštuju postavljene graničnike i izbjegavaju sukobe sa suprotnom stranom. Problema ima jedino između Labina i Šumbera oko dijela zemljišnih parcela.

Na Barbanštini graničnici od kamena postoje u okolici sela Draguzeti: jedan uz put prema sjeveru (oko 540 m od zaselka Osipi), a drugi, trokutast, oko 340 m zapadnije od prvoga, na lokalitetu Triangla. Treći međaš postoji u blizini Bilićevog vrha (339 m).⁵⁸

Izvješće koje je za mletačku vladu sastavio Cristoforo Tarsia pokazuje da je mletačko-austrijska granica na poluotoku i polovicom XVIII. stoljeća bila problematična i da su duž njezinog prostiranja postojale mnoge sporne površine.⁵⁹

Granična crta između mletačke Savičente i austrijskog Žminja išla je po seoskom putu u smjeru istok-zapad. Tamo se jugozapadno od zaselka Mengići, na nadmorskoj visini od oko 350 m, ukopana u zemlju, nalaze dva kamena međaša. Djeluju jako staro. Istočno od njih su Ferlini, na današnjoj cesti koja povezuje Savičentu i Žminj, južno su Tomišići, sjeveroistočno su Bričanci, a zapadno Rojnići.⁶⁰

VII. MLETAČKO-AUSTRIJSKA GRANICA U DOLINI RIJEKE RAŠE KONCEM XVIII. STOLJEĆA

VII. 1. Raška dolina: smještaj, mlinovi, uzgoj riže

Raška dolina predstavljala je dio granične crte između Mletačke Republike i Habsburške Monarhije u jugoistočnom dijelu Istre. Naime, međašne su se oznake nalazile na južnoj strani područja Brseča, Kožljaka, Kršana i Šumbera, zatim su preko jugoistočnog dijela područja Pićna prelazile na istočni i južni dio područja Sutivanca te dalje u laganom luku s jugoistočne, južne i jugozapadne strane zaobilazile područje Žminja. Kako je već spomenuto, južno od te crte nalazila su se mletačka mjesta Plomin, Sv. Nedelja, Sv. Martin i Labin (lijevo od rijeke Raše) te Gočan, Prnjani, Barban i Rakalj (desno od rijeke Raše). Takva je politička granica bila definitivno uspostavljena Tridentinskom mirovnom sentencijom iz 1535., ali se nije poklapala s onom crkvenom: austrijski Brseč, Kožljak, Kršan i Šumber pripadali su Puljskoj biskupiji, kao i mletački Plomin, Labin, Barban i Rakalj. Dakle, mletačko-austrijska granica rijekom Rašom zapravo je išla samo istočno od Sutivanca, iako su se mnogobrojne sporne parcele nalazile i na širokom području oko nje. Dokumente o tog granici otkrio je u Državnom arhivu u Veneciji povjesničar Slaven Bertoša te ih objavio u monografiji o Barbansko-rakljangskoj gosposltiji.⁶¹

Dio sela Kožljaka i danas se zove Kunfin, kao spomen na nekadašnju državnu granicu, ali tamo nema postojećih međaša, jer je granicu predstavljao bujični potok koji se slijevao s obronaka Učke prema Čepičkom polju.⁶²

Interesantno je spomenuti da je jedan graničnik završio umetnut kao rubni kamen unutarnjeg zida kaštela u Šumberu.⁶³

Današnja cesta koja povezuje Barban i Labin tada nije postojala, pa se Raški zaljev prelazio na mjestu zvanom Pisak, do kojeg se dolazilo preko sela Puntere, jugoistočno od Barbana. Pisak je bio poznat po solanama⁶⁴, a i kao uzgajalište riba. Tamo se nekoć nalazila crkva Majke Božje Snježne te se na blagdan svete, 5. kolovoza, ondje održavala velika svečanost na koju se dolazilo u procesiji koja je počinjala u župnoj crkvi sv. Nikole u Barbanu.

⁵⁸ Za podatke o graničnicima i vođenje po terenu 16. lipnja 2012. srdačno zahvaljujem Romanu Osipu (1939.), Štefaniji Osip (1943.) i Aldu Osipu (1963.) iz Draguzeti. Drugi obilazak, s dr. sc. Tatjanom Bradarom i Nenadom Kuzmanovićem, bio je 3. lipnja 2013.

⁵⁹ Miroslav BERTOŠA, *Istra: Doba Venecije*, nav. dj., str. 507-511.

⁶⁰ Kamene međaše obišao sam 28. travnja 2012., a pokazao mi ih je Davor Folo (1986.) iz Žminja, kojem na ovome mjestu ljubazno zahvaljujem. Drugi posjet bio je 3. lipnja 2013. s dr. sc. Tatjanom Bradara.

⁶¹ Slaven BERTOŠA, *Barban i mletački Loredani. Život u pokretu, ljudi i događaji*, Pazin-Barban-Pula 2015., str. 213.-225.

⁶² Za podatak zahvaljujem Arnu Komaru (1965.) iz zaselka Frndovac kod Kožljaka.

⁶³ Informaciju o tome dao mi je konzervator-restaurator Toni Šaina (1982.), kojem najsrdačnije zahvaljujem.

⁶⁴ Danilo KLEN, Solane i rižišta na istočnoj obali Istre (XVII.-XVIII. st.), *Jadranski zbornik*, sv. VI., Rijeka 1966., str. 239.-249.

Na rijeci Raši od davnina je postojalo nekoliko mlinova kojima su upravljale privatne osobe. Tako je, primjerice, Marko Pribilić iz Barbana 1570. mlin Rakomnik prodao Benku Petriniću iz Pićna⁶⁵, a 1587. iznajmljen je župnoj crkvi sv. Nikole iz Barbana⁶⁶.

God. 1577., kako stoji u dokumentu, »neki Quarengi prodao je četvrtinu mlina Detrik nekom Negriju«⁶⁷. God. 1587. mlin Novi na Raši bio je u zakupu.⁶⁸

Zuanne Chersainer prodao je 1621. mlin Grdak, također na Raši, dr. Tranquillu de Negriju⁶⁹. Labinski markiz Giulio Manzini je 1651. mlin Blaz u Raškom zaljevu, ispod Raklja, prodao svećeniku Andrei d'Elettiju iz Barbana⁷⁰.

Zanimljivi su i dokumenti o održavanju raških mlinova. Tako je 29. rujna 1661. barbanski župnik Tomo Kožljan sklopio ugovor o popravljanju mlina Rakomnika, a radove je trebao obaviti *mistro* Ive Arić iz Pićna.⁷¹

U dolini Raše iznajmljivale su se i različite zemljišne, odnosno travnate površine, o čemu također postoji niz dokumenata. Primjerice, poznata je zamolba drugog labinskog markiza Giulija Manzinija iz 1750., vezana za komad zemlje u blizini njegovog mlina Blaz, u dolini Santa Lorenza na raškom području⁷².

Vlasnikom sjenokoše u Raškoj dolini postao je 1755. Grgo Hrbok, sin pokojnog Mikule⁷³, a 1760. Jure Belavić⁷⁴.

Na feudalnom imanju obitelji Loredan koncem XVIII. stoljeća počela je još jedna gospodarska aktivnost. Radilo se o poljoprivrednoj proizvodnji riže i to u vlastitoj režiji. Prvi podatci o riži u dolini Raše potječu iz listopada 1789. godine, kada je Kopranić Francesco Gallo izradio nacrt za uređenje rižinih polja, koja su se trebala protezati od mlina Novi na rijeci Raši do granice sa Sutivancem. Koncem ožujka 1790. došla je pošiljka od 30 vreća sjemenske riže, šest manjih motika i dvije košare za sjetvu. U travnju je iz Venecije otpremljena još jedna pošiljka. Nije, međutim, poznato koliki je točno bio opseg žetve riže, iako postoje neki neizravni podaci. Primjerice, u rujnu 1790. loredanski je agent iz Venecije zatražio od barbanskog ekonomista da mu pošalje 20 vreća riže. Zahtjev za slanjem riže ponovljen je u studenome iste godine: zatraženo je 20 stara riže od prve tri vršidbe, a rižu od četvrte vršidbe trebalo je spremati za sjetvu iduće godine. Istodobno je agent preporučio da se iščupa grmlje i drveće u dolini Raše od mlina

Sl. 21. Graničnik kao rubni kamen zida kaštela u Šumberu (foto: Toni Šaina)

⁶⁵ ARHIV HAZU, *Ostavština Josipa Batela*, XV-30/1 C-14: Instrumento di Vendita del Molino Raccornich, fatta da Marco Pribilich da Barbana a Benco Petrinich da Pedena – 1570.

⁶⁶ ISTO, XV-30/1 C-22: Affittanza del Molino Raccornik in Arsa di ragion della Coll[egiale] Chiesa di San Nicolò di Barbana – 1587.

⁶⁷ ISTO, XV-30/1 C-15: Vendita della quarta parte del Molino Detrik in Arsa, fatta da un Quarengi ad un de Negri – 1577.

⁶⁸ ISTO, XV-30/1 C-16 – Possesso di un Affittuale nel Molino Novi sito nella Valle dell'Arsa – 1587.

⁶⁹ ISTO, XV-30/1 C-27: Instrumento di Vendita del Molino Gherdach sull'Arsa fatta dal signor Zuanne Chersainer al signor Tranquillo de Negri Dottor – 1621.

⁷⁰ ISTO, XV-30/1 C-28: Instrumento portante la Vendita del Molino Blaz fatta dal Marchese Giulio Manzini d'Albona, al chierico Andrea d'Eletti da Barbana – 1651.

⁷¹ ISTO, XV-30/1 C-29: Contratto tra il R[everen]do Piov[an]o D[on] Tomaso Cosglan, e Zvane Arich da Pedena pel restauro del Molino Rakomnik – 1661.

⁷² ISTO, XV-30/1 C-51: Supplica del Marchese Signor Giulio Manzini d'Albona, per un pezzo di terra, presso il suo Molino Blas, nella Valle di Santa Lorenza – 1750.

⁷³ ISTO, XV-30/1 C-57: Decreto originale che investe Ghergo Cherboch quondam Micula di un Prato nella Valle dell'Arsa – 1755.

⁷⁴ ISTO, XV-30/1 C-63: Decreto originale che investe Giure Bellavich di un Prato nella Valle dell'Arsa – 1760.

Rakomnika do mlina Novi, da bi se na taj način očistila rižina polja. U svibnju 1791. upravitelj loredanske imovine u Veneciji poduzeo je daljnje mjere za poboljšanje proizvodnje riže u Raškoj dolini. Poslao je na Barbanštinu stručnjake koji su trebali ispitati mogućnost postavljanja sprave za ljuštenje riže kod mlina zvanog Grdak ili na nekom drugom mjestu gdje ima tekuće vode. Čini se da taj pokušaj nije bio uspješan, jer se i idućih godina riža na ljuštenje otpremala u Veneciju. Nadalje, iz izvora se ne vidi koliko je ljudi radilo na raškim rižinim poljima, niti kakva je bila žetva. Posljednja je vijest iz 1796., kada je iz Barbana stiglo 300 stara riže. Može se pretpostaviti da je uzgoj riže prekinula propast Mletačke Republike 1797. Riža je zacijelo dobro uspijevala u dolini Raše, jer su Loredani u nju prilično ulagali i na Barbanštinu dovodili skupu stručnu snagu iz Venecije i njezine okolice⁷⁵.

Za tri glavne luke Barbansko-rakljanskog feuda - Pisak na dnu Raškog kanala, Maraspin (ili Trnovac) južno od Blaza ispod Raklja i Valmorlaccu - bilo je vezano iznajmljivanju godišnjih prihoda, a vršile su se i višegodišnje koncesije na sječju debla (*tolpi*) hrasta lužnjaka, koja su se koristila za izradu čvrstih drvenih podloga (*palafitta*)⁷⁶.

VII. 2. Neki granični prijepori u povijesnim vrelima

U Državnom arhivu u Veneciji, u fondu »Provveditori Soprintendenti alla Camera dei Confini« nalaze se dva službena izvješća o ophodima mletačko-austrijske granice na području Barbanštine, kojima se trebalo utvrditi točno prostiranje granične crte. Ophodi su poduzeti 1788., a izvješća su napisana talijanskim jezikom⁷⁷.

Austrijski podanici u Sutivancu i mletački u Sv. Martinu Labinskom sukobili su se oko premiještanja starog korita u dolini rijeke Raše, na lokalitetu, vjerojatno iskrivljenog naziva, *Starijas*. Zato je županima spomenutih sela izdana zapovijed da dođu na sporno mjesto i pokažu inženjerima tzv. differenze, tj. točke sukoba. S njihovim će iskazom inženjeri usporediti stanje na mapama i odrediti pravu graničnu crtu. Predstavnici su se sastali u dolini Raše, na lokalitetu *Starijas*, i s mapama u rukama izjavili su da sporno područje između starog i novog riječnog korita pripada Mletačkoj Republici i da pravu graničnu crtu predstavlja staro, a ne novo korito Raše. No, budući da je staro korito bilo podložno micanju odlučeno je da se duž utvrđene granične crte, s obje strane staroga korita, sagradi ograda od debelih trupaca. Mletački je providur izdao zapovijed da se na njihovoj strani granica označi kamenjem te da se postavi oznaka *V / 1788*. Austrijski je dužnosnik, sa svoje strane, zapovjedio lupoglavskom upravitelju da također pripremi četiri kamena i na svaki ukleše oznaku *A / 1788*. Nakon toga kamene oznake valja staviti na mjesto na kojem se nalaze privremene drvene oznake. Na taj je način riješeno sporno pitanje koje se povlačilo devet godina. Austrijske općine Sutivanac i Žminj te mletačka općina Barban upozorene su na potrebu poštivanja granične crte.

U sljedećoj se točki relacije navodi da su mletački podanici iz Barbana izjavili da je granična oznaka poznata pod imenom *Juričev Kal*⁷⁸ od nedavno oštećena, a ne zna se tko je to učinio. Koliko je njima poznato, mletački se znak nalazi na području Žminja, no ne znaju pokazati točno gdje. Zbog toga su na vlastiti trošak morali dati izraditi novu graničnu oznaku. Mletački se providur zato obratio austrijskim vlastima da poduzmu učinkovitije mjere za otkrivanje osobe koja je učinila spomenuto nedjelo. Zabilježeno je da kradljivac ukradenu oznaku mora vratiti mletačkim podanicima. Austrijski predstavnik obvezao se da će učiniti sve što bude mogao da krivac bude pronađen i strogo kažnjen, na način da se i ostale odvraća od sličnih namjera. Spomenuto je također da čuvanje javnih spomenika pridonosi održavanju dobrih međusobnih odnosa.

⁷⁵ Danilo KLEN, Solane i rižišta, *nav. dj.*, str. 249-251.

⁷⁶ Slaven BERTOŠA, O dvjema crkvama Barbanštine, *Croatica Christiana Periodica*, br. 54, Zagreb 2004., str. 103-110.

⁷⁷ ARCHIVIO DI STATO DI VENEZIA, *Provveditori Soprintendenti alla Camera dei Confini*, busta 242.

⁷⁸ Oznaka se očito nalazila u blizini istoimenog sela, a dijelila je mletački Barban od austrijskog Sutivanca, koji je smješten sjevernije.

Iduća točka relacije odnosi se na udovicu Jurja Hrelje, austrijskog podanika iz Žminja, koja je na lokalitetu Plitica svoje polje zaorala preko utvrđene granice. Isto je na lokalitetu Gočan učinio i mletački podanik Ive Ružić. Spomenute su prijestupe na licu mjesta osobno utvrdili austrijski i mletački predstavnici. Prijestupnici su uhvaćeni od strane pripadajućih povjerenika za granice i zapovjedbno im je da ogradu i zid povuku unutar utvrđene granične crte, što su oni obećali učiniti.

Drugo se izvješće odnosi na granični ophod, koji su – sukladno vrijedećim pravilima o vođenju granice - 1791. obavili austrijski predstavnik vlasti Josef de Kreizberg te mletački predstavnik Giovanni Battista Fini. Pregledana je granica između Sutivanca i Sv. Martina, gdje je uočeno da se međaši nalaze u dobrom stanju, a podanici žive u međusobnoj slozi. Zatim se nastavilo s ophodom granice na području između mletačkog Barbana i austrijskog Žminja, gdje je sve bilo u najboljem redu. Postojala je samo žalba žminjskog župana koji se žalio da je osam volova 1787. slučajno prešlo barbansku granicu, ali je zaplijenjeno, pa su vlasnici morali platiti 40 lira, deset puta više no što su određivali tadašnji zakoni. Oštećeni seljaci zahtijevaju da se kazna naplaćuje pravedno, tj. prema učinjenoj šteti.⁷⁹

VIII. ZAKLJUČNA RIJEČ

Prema mišljenju povjesničara Miroslava Bertoše, »međaši su bili prokletstvo ljudi oko granice«, uklesani u kamen i usađeni ne samo u zemlju, već i u svijest istarskoga svijeta. Kult o poštivanju i istinskom kazivanju međa žestoko je osuđivao svako premještanje, skrivanje, prešućivanje ili uništavanje graničnih znakova. Ali, veliki društveni preokreti XVI. i XVII. stoljeća, praćeni depopulacijom i ponovnim naseljavanjem, stvarali su novi mentalitet čovjeka s granice, neprilagođen starim vrijednostima suživota na ovom osebujnom povijesnom prostoru.

Mletački povjerenik za granice Andrea Fini upozorio je početkom XVIII. stoljeća koparskog podestata i kapetana da postupno nestaju dokazi o granici: stare isprave propadaju, međaši se nasilno uklanjaju, a smrću seljaka koji poznaju protezanje granične crte nestaje i »sjećanje koje više nema tko čuvati«. Zato se odnosi između dviju vlasti sve više zaoštavaju i to čak toliko da pokazati mjesto gdje se nalazio međašni kamen te surađivati u graničnim ophodima protivničke strane postaje kazneni prekršaj za koji se išlo u tamnicu ili izgubilo život.

Mletački dokumenti učestalo spominju jednostrane ophode po spornom zemljištu u potrazi za starim »zlamenjima od termeni i kunfini«, ali su rijetki zajednički sporazumi kojima se stranke obvezuju da će se pridržavati dogovora. Prijeporna područja bila su teatar žestokih međunarodnih sukoba i svojatanja, a odnosi oko granice prožeti mržnjom i sumnjičenjem.

Andrea Fini upravo nedovoljnoj odlučnosti mletačkih podanika pripisuje razloge uspjeha Kraljevaca u nastojanjima da prisvoje zemljišne parcele na mletačkom dijelu teritorija, čak i izvan spornih diferencija. No, Kraljevci i Benečani na tim su prostorima stalno živjeli jedni uz druge i jedni protiv drugih. U novom se vijeku gotovo potpuno izgubio svaki trag srednjovjekovne pomirljivosti i tolerancije, vrlo vidljiv i u samom Istarskom razvodu, a povezan s težnjom za sporazumijevanjem i dogovaranjem oko reguliranja najvažnijih pitanja zajedničkog života na prostoru oko granice. Tada su, bez obzira na česta neslaganja i žestoko traženje vlastitih »prava«, popraćeno povišenim tonom i prijetnjama, obje strane priznavale »pravdu« koja je nakon razvođenja izbijala na vidjelo i bile spremne poštivati postignuti dogovor, gotovo uvijek proslavljen obrednom misom i obilnim čašćenjem.

U novom vijeku toga više nije bilo, pa su podanici obiju strana jurišali na ljude iste staleške i etničke pripadnosti. Ni mletački rektori, ni pazinski kapetani, ni doseljenici na objema stranama nisu mogli priznavati, a time ni priznavati i poštivati, osebujnu tradiciju i stvarnost malog istarskog svijeta oko granice koji je postupno nestajao sa svojim starim sustavom društvenih i moralnih vrijednosti. Problematična je granica zapravo bila rezultat kompleksne krize koja je bila zahvatila mletačku i austrijsku Istru. Posebice se to odnosilo na Pazinsku knežiju, čiji su feudalni gospodari svoje seljake prisiljavali na gospodarsko

⁷⁹ Slaven BERTOŠA, Mletačko-austrijska granica u dolini rijeke Raše koncem 18. stoljeća, *Historijski zbornik*, sv. LVIII, Zagreb 2005., str. 61-75.

širenje kako bi mogli udovoljiti neprestanim urbarskim dopunama i povećanim porezima. Uzurpiranju tuđeg zemljišta granični kamen i međašni znak nisu bili nikakva smetanja, a o priznavanju i poštivanju stvarnog stanja ionako je odlučivao trenutni omjer snaga. Bilo je jasno da samo propast jedne od strana i spajanje čitavog prostora u jednu političku cjelinu može riješiti nagomilane konflikte. Iako se to dogodilo kada je 1797. propala drevna Republika Sv. Marka, još je duboko u XIX. stoljeće, a u određenom smislu i sve do danas, ostala podjela na »nas i njih«, Benečane i Kraljevce, ili obratno.⁸⁰

Iako su predmet ovog priloga granice u Istri tijekom prošlosti, kada spominjemo razdoblje novoga vijeka, valja istaknuti da o tome u hrvatskoj historiografiji postoje i mnoga druga djela, vezana za izvanistarsko područje. Posebice je značajan veliki međunarodni istraživački projekt »Triplex Confinium«, pokrenut 1996. suradnjom znanstvenika, doktoranada i poslijediplomskih studenata iz Zagreba, Graza i Budimpešte. U institucijskom je smislu utemeljen kao zajednički pothvat Zavoda za hrvatsku povijest (Odsjeka za povijest na Filozofskom fakultetu u Zagrebu), Abteilung für Südosteuropäische Geschichte (Universität Graz) i Institute of Southeastern Europe (Central European University, Budapest). God. 2004. institucionalizirana je i suradnja s Dipartimento di Storia (Università degli Studi di Padova), a 2005. uspostavljena je i projektna suradnja s japanskim povjesničarima. Voditelj projekta bio je povjesničar prof. dr. sc. Drago Roksandić.

Triplex Confinium granični je prostor (tromeđa) između Mletačke Republike, Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva od XVI. do XVIII. stoljeća na prostoru današnje Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Sama točka dodira tih triju država određena je pregovorima povjerenstva za razgraničenje te međunarodno priznata 1699. mirom u Srijemskim Karlovcima, a nalazila se na lokalitetu Medveđak (danas Medveđa glavica), na vrhu Debelog brda sjeveroistočno od Knina.⁸¹

I susjedna slovenska historiografija može se pohvaliti nizom kvalitetnih uradaka o sličnim temama vezanim za multidisciplinarno proučavanje pitanja međa tijekom prošlosti, među kojima, posebice kada je riječ o Istri, važno mjesto ima zbornik radova o pograničnom selu Rakitovcu.⁸²

Pitanje granica može se, naravno, proučavati s vrlo različitih aspekata, a granične oznake i njihovi ostaci na terenu samo su jedan od njih.

SUMMARY

In this work the author deals with the question of frontiers in Istria in special view of marks with which they were signed on the ground, from the prehistory to the end of 18th century. He emphasized the importance of Survey of Istrian Land Boundaries as the most important medieval document about that question which considerably determined border-problems in succeeding periods also. A special part of this paper is dedicated to the descriptions of single contentious points all along the Venetian-austrian borderline in the Modern Age, where the stone boundaries survived up to the present day, documented by the author in numerous photographs and other contributions made during his fieldwork. The Venetian-austrian controversies along the Istrian frontiers stopped only in the 1797, when the Republic of Venice disappeared.

⁸⁰ Miroslav BERTOŠA, *Istra: Doba Venecije*, nav. dj., str. 511.-516.

⁸¹ Od vrlo opsežne bibliografije, ovdje izdvajam: *Microhistory of the Triplex Confinium. International Project Conference Papers (March, 21-22, 1997)*, ured. Drago ROKSANDIĆ, Budapest 1998.; *Constructing Border Societies on the Triplex Confinium*, ured. Drago ROKSANDIĆ i Nataša ŠTEFANEC, Budapest 2000.; *Triplex Confinium (1500-1800): ekohistorija, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog od 3. do 7. svibnja 2000. u Zadru*, ured. Drago ROKSANDIĆ, Split-Zagreb 2003.; Drago ROKSANDIĆ, *Triplex Confinium ili O granicama i regijama hrvatske povijesti: 1500-1800*, Zagreb 2003.

⁸² *Meje in konfini: Rakitovec, vas kulturnih, društvenih in naravnih prepletanj*, zbrala in uredila Vida ROŽAC DAROVEC, Koper 2005.

Ekonomska i ekohistorija
Economic- and Ecohistory

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Journal for Economic History and Environmental History

Teme broja / Topics

Iz povijesti ekoliša Istre
From environmental history of Istria

Iz gospodarske povijesti Hrvatske
From economic history of Croatia

Volumen XII / Broj 12
Zagreb - Samobor 2016
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic History and Environmental History
Ivana Lučića 3, HR - 10000 Zagreb
tel.: +385/1/4092-148, fax: +385/1/4092-879
sites.google.com/site/ekoekohist/

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:

Hrvoje Petrić
Paul Hirt (guest editor)

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Moačanin,
Hrvoje Petrić, Drago Roksanđić, Mirela Slukan Altić, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Roksanđić - president/predsjednik (Zagreb), Daniel Barić (Le Havre-Pariz, Francuska), Slaven Bertoša (Pula), Zrinka Blažević (Zagreb), Tatjana Buklijaš (Auckland, New Zealand), Goran Đurđević (Požega), Josip Faričić (Zadar), Borna Fürst Bjeliš (Zagreb), Boris Golec (Ljubljana, Slovenija), Hrvoje Gračanin (Zagreb), Paul Hirt (Tempe, SAD), Andrej Hozjan (Maribor, Slovenija), Halil Inalcik (Ankara, Turska), Egidio Ivetic (Padova, Italija), Silvije Jerčinović (Križevci), Karl Kaser (Graz, Austrija), Isao Koshimura (Tokio, Japan), Marino Manin (Zagreb), Christof Mauch (München, Njemačka), Kristina Milković (Zagreb), Ivan Mirnik (Zagreb), Mirjana Morosini Dominick (Washington D.C., SAD), Géza Pálffy (Budimpešta, Mađarska), Daniel Patafta (Zagreb), Hrvoje Petrić (Zagreb), Lajos Rácz (Szeged, Mađarska), Gordan Ravančić (Zagreb), Marko Šarić (Zagreb), Mladen Tomorad (Zagreb), Jaroslav Vencalek (Ostrava, Češka), Milan Vrbanus (Slavonski Brod, Zagreb), Frank Zelko (Burlington, VT, SAD), Zlata Živaković Kerže (Osijek), Ivana Žebec Šilj (Zagreb)

UDK oznake članaka / Article's UDC markups:

Ivica Zvonar

Prijelom / Layout:

Saša Bogadi

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić

ISSN 1849-0190 (Online)

ISSN 1845-5867 (Tisak)

Tisak / Print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2016 .

Adresa uredništva / Mailing addresses:

Hrvoje Petrić (editor/urednik)
Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
e-mail: hrvoje.petric@ffzg.hr
ili Vinka Vošickog 5, HR-48000 Koprivnica

Tiskano uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH i Koprivničko-križevačke županije

Print supported by Ministry of science, education and sport of Republic of Croatia and Koprivnica-Križevci county /

Na naslovnici / Cover:

Put Istarskog razvoda (foto: Slaven Bertoša)

Ekonomsku i ekohistoriju referiraju:

CAB Abstracts

HISTORICAL ABSTRACTS, ABC CLIO Library, Santa Barbara, California, USA

AMERICA: HISTORY AND LIFE, Washington, USA

JOURNAL OF ECONOMIC LITERATURE (JEL), Pittsburgh, USA

CENTRAL AND EASTERN ONLINE LIBRARY, Frankfurt am Main, Deutschland

ECONLIT - AMERICAN ECONOMIC ASSOCIATION, Nashville, USA